

František Antonín hrabě Špork – život v baroku. Regionální dějiny v praktické výuce na ZŠ

Bakalářská práce

Studijní program:

B0114A300071 Dějepis se zaměřením na vzdělávání

Studijní obory:

Dějepis se zaměřením na vzdělávání

Základy společenských věd se zaměřením na vzdělávání

Autor práce:

Ondřej Šturm

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Milan Svoboda, Ph.D.

Katedra historie

Zadání bakalářské práce

František Antonín hrabě Špork – život v baroku. Regionální dějiny v praktické výuce na ZŠ

Jméno a příjmení: **Ondřej Šturm**
Osobní číslo: P19000119
Studijní program: B0114A300071 Dějepis se zaměřením na vzdělávání
Specializace: Dějepis se zaměřením na vzdělávání
Základy společenských věd se zaměřením na vzdělávání
Zadávací katedra: Katedra historie
Akademický rok: **2020/2021**

Zásady pro vypracování:

Cílem bakalářské práce je na základě vydaných pramenů a odborné literatury zpracovat didaktický materiál pro praktickou výuku dějepisu v 8. ročníku ZŠ zohledňující život v barokních Čechách na příkladu východočeských panství F. A. Šporka.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce:
Jazyk práce:

tištěná/elektronická
Čeština

Seznam odborné literatury:

- ČAPEK, Robert. *Líný učitel. Jak učit dobře a efektivně*. Praha: Raabe, 2017. ISBN 978-80-7496-344-5.
- HANCKE, Gottfried Benjamin a Stanislav BOHADLO. *Kuks –Theatrum Fagi. Popis Lázní Kuks v Čechách, patřících jeho říšské hraběcí excelenci hraběti von Sporck*. Náchod: Gate, 2002. ISBN 80-901712-7-3.
- KAŠE, Jiří a Petr KOTLÍK. *Braunův Betlém. Drama krajiny a umění v proměnách času*. Praha: Litomyšl –Paseka, 1999. ISBN 80-7185-233-3.
- LABISCHOVÁ, Denisa a Blažena GRACOVÁ. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2008. ISBN 978-80-7368-584-3.
- MĀRC, Josef a Hana LENCOVÁ. *Brána školního dějepisu otevřená. Možnosti výuky mimo školu*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2012. ISBN 978-80-7414-451-6.
- PAUL, Vojtěch: *Kukské lázně: stavební perioda 1695–1725*. Jaroměř: Tiskem knihtiskárny V. Nejedlého, 1924.
- PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury II/1, 2. Kultura každodenního života od 16. do 18. století*. Praha: Karolinum, 1995–1997. ISBN 80-7184-084-X.
- PREISS, Pavel. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha: Paseka, 2003. ISBN 80-7185-573-1.
- RAKOVSKÝ, Ferdinand. *Krátké vypravování o životě Jeho Excelence pana Františka Antonína hraběte ze Sporcků, sepsané jeho pážetem Ferdinandem Rakovským v Kuksu 1. září 1778*. Kuks: Vlastivědné museum, 1938.

Vedoucí práce: doc. PhDr. Milan Svoboda, Ph.D.
Katedra historie

Datum zadání práce: 1. června 2021
Předpokládaný termín odevzdání: 15. července 2022

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědom toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědom následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

13. července 2022

Ondřej Šturm

Poděkování

Touto cestou bych velmi rád poděkoval vedoucímu bakalářské práce panu doc. PhDr. Milanu Svobodovi, Ph. D. za vedení, vstřícnost, trpělivost, rady, přínosné poznámky a za ochotu při společných konzultacích a vypracování práce.

Abstrakt

Barokní šlechtic František Antonín hrabě Špork žil v letech 1662—1738. Hrabě je znám jako stavebník Kuksu, barokní kavalír, hlasatel osvícenských myšlenek, jansenista, člověk sčtělý a v neposlední řadě jako notorický sudič. Františkův otec Jan Špork budoval svou kariéru v armádě a za své služby získal hraběcí titul a velké jmění. Syn František Antonín hrabě Špork si uvědomoval, že na něj stará rodová šlechta nazírá s despektem. Pocit nedocenění a specifické povahové rysy ho vedly ke zbudování Kuksu se snahou zajistit si uznání a lázním i evropský věhlas. S tímto plánem je spojen výběr těch nejlepších umělců tvořících v době jeho života — sochaře Matyáše Bernarda Brauna, malíře Petra Brandla a rytce Michaela Jindřicha Rentze.

Bakalářská práce v teoretické části předkládá souhrnné informace o hraběti Šporkovi, Kuksu – lázních a hospitálu, Matyáši Bernardu Braunovi, sochařské výzdobě Kuksu a Braunově Betlému, o Michaelovi Jindřichu Rentzovi a Tanci smrti.

Didaktická část práce je zaměřena na využití tohoto tématu při výuce na druhém stupni základních škol. Je předložen návrh pěti vyučovacích hodin a jedné domácí aktivity. Výuka tematického bloku je uzavřena exkurzí do Kuksu, při které žáci navštíví bývalé Šporkovo sídlo, lázně a hospitál s kostelem, jehož součástí je i šporkovská rodová hrobka. Děti se na místě seznámí s uměleckými památkami. Především se souborem soch Ctností a Neřestí od Matyáše Bernarda Brauna. Na exkurzi může navázat vycházka do Nového lesa, kde se nachází Braunův Betlém.

Klíčová slova

Baroko, Betlém, Braun, Kuks, Špork, výuka, exkurze, didaktika, dějepis

Abstract

The Baroque peer František Antonín Count Špork lived between 1662—1738. The count is known as the builder of Kuks, a Baroque cavalier, a herald of Enlightenment ideas, a Jansenist, a well-read person and, last but not least, a notorious judger. František's father Jan Špork built his career in the army and for his services he received the title of count and a big fortune. The son of František Antonín Count Špork was aware that the old family nobility looked down on him. The feeling of underappreciation and specific character traits led him to build Kuks with an effort to secure recognition and world fame for the spa. This plan is connected with the selection of the best artists creating during his lifetime - the sculptor Matyáš Bernard Braun, the painter Petr Brandl and the engraver Michael Jindřich Rentz.

In the theoretical part, the bachelor's thesis presents summary information about Count Špork, Kuks - spa and hospital, Matyáš Bernard Braun, the sculptural decoration of Kuks and Braun's Bethlehem, about Michael Jindřich Rentz and the Dance of Death. The didactic part of the work is focused on the use of this topic in teaching at the second level of elementary schools. A proposal for five lessons and one home activity is presented. The teaching of the thematic block is concluded with an excursion to Kuks, during which the students will visit the former Špork's residence, spa and hospital with a church, which also includes the Špork ancestral tomb. Children will get to know artistic monuments on site. Above all, with the set of sculptures Virtues and Vices by Matyáš Bernard Braun. The excursion can be followed by a walk to the New Forest, where Braun's Bethlehem is located.

Keywords

Baroque, Bethlehem, Braun, Kuks, Špork, teaching, excursion, didactics, history

Obsah

Abstrakt	2
Abstract	3
Úvod.....	6
1. František Antonín hrabě Špork	8
1.1. Stručný životopis	8
1.2. Šporkův Kuks.....	12
1.2.1. Události před vznikem Kuksu.....	12
1.2.2. Vznik kukských lázní.....	13
1.2.3. Vzhled a výzdoba Kuksu	17
1.2.4. Sochy Ctností a Neřestí	19
1.3. Šporkovy zásahy do krajiny.....	22
1.4. Matyáš Bernard Braun.....	24
1.4.1. Stručný životopis	24
1.5. Braunův Betlém	26
1.5.1. Vidění sv. Huberta	27
1.5.2. Socha sv. Máří Magdalény	28
1.5.3. Socha sv. Jana Křtitele.....	28
1.5.4. Socha poustevníka Juana Garina	29
1.5.5. Socha poustevníka Onufria.....	29
1.5.6. Reliéfy Narození Páně, Klanění pastýřů, Příchod tří králů	30
1.6. Michael Jindřich Rentz	31
1.6.1. Stručný životopis.....	31
1.6.2. Tanec smrti.....	33
1.6.2.1. Fresky ve špitální chodbě.....	33
2. Didaktická část	35
2.1. Rámcový vzdělávací program	35
2.2. Didaktika dějepisu.....	37
2.3. Dějepis jako vyučovací předmět	38
2.4. Didaktické využití regionální historie.....	38
3. Výuka a dějepisná exkurze	40
3.1. Podoba výuky	42
3.2. První vyučovací hodina	43
3.2.1. Myšlenková mapa	43
3.3. Domácí aktivita	45
3.3.1. Dokument Kuks – granátové jablko	45
3.4. Druhá vyučovací hodina	46
3.4.1. Výukový plakát	46
3.5. Třetí vyučovací hodina	48
3.5.1. Hodnocení a prezentování výukového plakátu	49
3.6. Návrh čtvrté vyučovací hodiny.....	51
3.6.1. Živé sochy	51
3.7. Pátá vyučovací hodina	52
3.7.1. Inscenace a porovnání výrazů soch	53
4. Dějepisná exkurze do Kuksu – lázně a hospital	54
4.1. Realizace exkurze	55
4.2. Plán exkurze	56
Závěr.....	61
Seznam použité literatury.....	62

Seznam příloh.....	67
Přílohy.....	68
Příloha A – obrazová příloha.....	68
Příloha B – pracovní listy.....	77

Úvod

Bakalářská práce se zabývá životem barokního šlechtice Františka Antonína Šporka (1662 až 1783), špitálem a lázněmi v Kuksu a způsobem využití tématu pro dějepisnou výuku baroka v Čechách. Dobu života hraběte řadíme do českých dějin 17. a 18. století a regionálních dějin Královédvorská.

Teoretický oddíl vznikl kompilací odborné literatury, jež byla doposud ke hraběti Šporkovi a Kuksu vydána. Nezaměřuje se na jeho soudní procesy a kromě Kuksu se nevěnuje dalším jeho panstvím. Je ale shrnutím důležitých a pro výuku použitelných informací. Teoretická část práce je přípravou na didaktickou, která poskytuje návrh výuky barokního období v Čechách. Didaktický oddíl navrhuje pět výukových hodin spolu s realizací exkurze do Kuksu. Navržený plán je určen základním školám, které jej mohou zařadit do Školního vzdělávacího programu.

Bakalářská práce je rozdělena do devíti kapitol s podkapitolami. První kapitola je stručným životopisem hraběte Františka Antonína Šporka a seznamuje s jeho životním osudem. Poskytne informace o rodině, dospívání, panstvích, zakladatelské činnosti, sudičství (velmi okrajově), mecenášství a také o založení loveckého řádu sv. Huberta. Druhá kapitola se věnuje vzniku kukských lázní a hospitálu s architektonickými a uměleckými památkami (především jde o soubor soch Ctností a Neřestí). Následující kapitola se zabývá barokní krajnotvorbou. Čtvrtá kapitola představuje životopis sochaře Matyáše Bernarda Brauna pracujícího pro hraběte. V páté kapitole se zaměřuji na unikátní Braunův Betlém. V podkapitolách se čtenáři seznámí s jednotlivými částmi Betlému (například s Viděním sv. Huberta nebo sochou sv. Máří Magdalény). V šesté kapitole práce poskytuje informace o životě rytce Michaela Jindřicha Rentze. Ten, stejně jako Matyáš Bernard Braun, pracoval pro hraběte Šporka. Podkapitoly k rytci obsahují informace o cyklu Tanec smrti a o freskách na zdech špitální chodby. Cílem teoretické části není shrnout veškeré podrobnosti, ale připravit pedagogy na výuku tématu.

Didaktická část představuje Rámcový vzdělávací program jako základní pedagogický dokument. Dále poskytuje základní informace o didaktice dějepisu, dějepisu jako vyučovacího předmětu a o regionálních dějinách a jejich využití ve výuce. V následujících kapitolách je navrhován plán tak, aby byly rozvíjeny klíčové kompetence spolu s výchovnými a vzdělávacími cíli. V poslední kapitole navrhuji exkurzi do Kuksu s časovým harmonogramem a konkrétními činnostmi. Na exkurzi si žáci spojí všechny informace získané v předchozích vyučovacích hodinách v souvislý celek.

Pro zpracování tématu byly stěžejním zdrojem informací tři odborné publikace. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách* od Pavla Preisse, *O hraběti Šporkovi, jeho Kuksu a Královédvorskou* od Ignáce Antonína Hrdiny a *Braunův Betlém: drama a umění v proměnách času* od Jiřího Kaše a Petra Kotlíka. Preissova kniha je celkovým zpracováním všeho, co se týká hraběte Šporka, od narození až po jeho kulturní odkaz. Kniha Ignáce Antonína Hrdiny se zaměřuje na právní stránku Šporkovy osobnosti. Přesto poskytla cenné informace například o místě narození, o jeho katolické víře, častých sporech a dvorním rytci M. J. Rentzovi. Třetí zmíněná kniha se věnuje životu a dílu sochaře Matyáše Bernarda Brauna. Byla důležitým zdrojem informací nejen o sochaři, ale i o jeho díle v Novém lese nedaleko Kuksu (Braunův Betlém). Kromě údajů o vzniku Betlému podává informace o zkoumání, restaurování a jeho celkovém stavu. Svou práci opírám o další odbornou literaturu uvedenou v závěrečném seznamu literatury.

Pro zpracování didaktické části byla důležitým zdrojem informací *Příručka ke studiu dějepisu* z roku 2010 od Denisy Labischové a Blaženy Gracové. Publikace je určena především učitelům dějepisu a studentům vysokých škol v oboru dějepisu pro základní a střední školy. Příručka napomáhá k orientaci v terminologii didaktiky dějepisu, historii oboru, jeho vyučování a představuje trendy v didaktice dějepisu. Dále jsou zde informace o obsahu dějepisného vyučování, o vyučovacích formách, metodách a didaktických médiích a také o profesním profilu učitele dějepisu. Text má podobu studijního textu (skript). Výkladovou část doplňují otázky a odkazy na další literaturu. Kniha akcentuje vizuální média, oral history a moderní technologie ve výuce dějepisu.

Velmi inspirativní byly dvě knihy od lektora, pedagoga, psychologa a didaktika Roberta Čapka s názvem *Líný učitel: Cesta pedagogického hrdiny* (2018) a *Líný učitel: Jak učit dobře a efektivně* (2017). Knihy jsou zaměřeny na vytváření podporujícího klimatu ve třídě se zřetelem k suportivní a klimatické výuce. Kromě toho nabízejí množství inspirativních metod a forem výuky. Klimatická výuka znamená vytvoření takového prostředí ve škole, které se vyznačuje bezpečím, otevřeností, zábavností. Škola je prostředím, kde si žáci pomáhají navzájem. Suportivní má význam podporující. Učitel by měl mít přátelský a férový vztah k žákům, měl by se držet zásad individuálního přístupu a celkově mít optimistický pohled na děti. V knihách nalezneme informace o hodnocení žákovské práce, odměnách, trestech, o komunikaci ve třídě a spoluúčasti žáků na dění ve třídě.

Kromě výše zmíněných knih jsem k didaktické části použil další odborné publikace uvedené v závěrečném seznamu literatury.

1. František Antonín hrabě Špork

1.1. Stručný životopis

Františkův otec Jan Špork (1595—1679)¹ se narodil do poddanské sedlácké rodiny na statku Sporckhof ve Vestfálsku.² Jan byl v době třicetileté války důstojníkem jezdeckého říškoněmeckých císařů a českých králů Ferdinanda II., Ferdinanda III. a Leopolda I. Za své oddané služby byl odměněn šlechtickým titulem a značnými finančními prostředky, které využil k nakupování statků. Od roku 1647 byl Jan Špork vlastníkem panství v Lysé. Následovaly Konojedy na Litoměřicku, Choustníkovo Hradiště, Malešov u Kutné Hory, dále Střeziměřice, Hořiněves, Nedělišťe, Světí a nakonec Velký Vřešťov.³ Tímto způsobem vstoupil rod Šporků do Českého království.⁴

František Antonín se narodil 9. března 1662 v Lysé nad Labem.⁵ Městskou školu navštěvoval v Heřmanově Městci a v osmi letech odešel studovat k (1670) jezuitům do Kutné Hory, v jejíž blízkosti leželo šporkovské panství Malešov. V roce 1675 odjel studovat na Karlo-Ferdinandovu univerzitu do Prahy, aby zde mohl v Klementinu poslouchat právnické a filozofické přednášky. Studium na univerzitě se věnoval i Františkův mladší bratr Ferdinand Leopold. Otec Jan se k synům choval velmi přísně a vedl je k šetrnosti. Bratři žili v jednom z domů v Panské ulici a do Klementina museli docházet pěšky. Na to si František Antonín otci postěžoval a žádal ho o lepší obuv a kočár. Přísný otec odpověděl následovně: „*Vy jste oba mladí kluci, vy tam můžete chodit pěšky, dost na tom, že vy budete moci jezdit, až ti, kteří se dnes vozí, budou chodit pěšky.*“⁶ V době otcovy smrti v srpnu 1679 nebyl František Antonín plnoletý. Proto si na dědictví, které tvořila panství Lysá nad Labem, Malešov, Konojedy a Choustníkovo Hradiště, musel počkat do roku 1684.⁷

1 PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 1981, s. 14.

2 PREISS, Pavel. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 2003, s. 20.

3 PREISS, P. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 1981, s. 15.

4 KAŠE, Jiří, KOTLÍK, Petr. *Braunův Betlém: drama krajiny a umění v proměnách času*. Praha 1999, s. 11.

5 HRDINA, Ignác, Antonín. *O hraběti Šporkovi, jeho Kuksu a Královédvorskou*. Červený Kostelec 2020, s. 25. Profesor královéhradecké filosofické fakulty Stanislav Bohadlo zjistil v análech lyského augustiniánského, že se František Antonín Špork narodil 9. března 1662 *terito quadrante pro prima matutina*. Tedy mezi půl a tři čtvrtě před první ranní kanonickou hodinkou, kterou byla tzv. prima. V kláštěrech se prima modlila kolem šesté hodiny ráno. Hrabě se narodil krátce po půl šesté ráno.

6 PREISS, P. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 1981, s. 19.

7 KAŠE, J., KOTLÍK, P. *Braunův Betlém: drama krajiny a umění v proměnách času*. Praha 1999, s. 11.

V letech 1680 a 1681 podnikl osmnáctiletý František kavalírskou cestu po Evropě. Při této tehdy zcela obvyklé cestě pro mladé šlechtice navštívil Řím, Turín, Madrid a do Čech se vrátil přes Londýn, Haag a Brusel. Na svých cestách se seznamoval s myšlenkovými proudy západní Evropy. Ve Francii přišel do kontaktu s novým racionalistickým myšlenkovým směrem vycházejícím z rozvoje přírodních věd a kriticky reagujícím na církevní učení. V tomto ohledu mělo na Šporka vliv učení francouzského náboženského myslitele Cornelia Jansena (1585—1638). Ten kladl důraz na rozvíjení vnitřní zbožnosti a na lásku k bližnímu, učení jezuitů odmítal. Jansenisté se obracejí do křesťanova nitra, protože pouze v lidském srdci lze vytvořit „půdu“ pro přijetí Boží milosti. Špork se kromě toho zabýval také rozdíly mezi katolíky a luterány a zastával názor, že by se šlechtici měli věnovat nejen světským, ale i církevním záležitostem.⁸ Náboženství pro něj bylo tajemné a nejasné a dle jeho názoru vedlo ke slepé lidské poslušnosti. Z tohoto důvodu byl pro zjednodušení bohoslužby. Pro Šporka tak ztrácí význam praktikování náboženství (liturgie, obřady, procesí, úcta ke svatým).⁹ Jansenovo učení se promítá do Šporkovy literární tvorby (především překlady francouzských a švýcarských kalvinistů a jansenistů), která vycházela v tiskárnách v Kuksu a Lysé. Tón knižní tvorby byl zpočátku mírný a nabádal k nápravě křesťanského života, avšak později je ostřejší a kritizuje církevní poměry. Hrabě své knihy šířil mezi poddanými a kvůli tomu se dostával do sporu s církví.¹⁰ Knihy vycházely se zkomolenými názvy a mnohdy bez jména původního autora. Mezi tituly převládá téma náboženství a morálky. Soudobé šlechtě doporučuje obrátit se k Bohu a žít podle jednoduchých pravidel ctnosti.¹¹

Do dalšího sporu se dostal Špork, když se odmítavě postavil proti volné plavbě dřeva po Labi v letech 1717—1718 pro kutnohorskou huť, kde se tavilo stříbro. Volně se plavící dřevo bylo nejjednodušším a nejlevnějším způsobem, jak dřevo přepravovat. Proti tomu ale Špork zasáhl a vydal příkaz, aby bylo u stanovického mlýna dřevo vyloveno a následně rozdáno poddaným. Dřevo korigovali plavčíci chodící po břehu a dlouhými tyčemi udržovali dřevo v proudu. Zároveň dřevo bránili před případnými krádežemi. Plavčíci hlídající dřevo byli na Šporkův příkaz rozehnáni. Komora požadovala od hraběte vysvětlení. Špork ale obvinil císařského lesmistra, že nechal plavit dřevo způsobem takovým, že vznikla škoda na stanovickém jezu, březích a loukách, kde plavčíci podupali trávu. Hrabě byl za svůj skutek obžalován a musel zaplatit částku 928 zlatých 9 krejcarů.

8 CERMAN, Ivo. *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*. Praha 2001, s. 82.

9 HRDINA, I., A. *O hraběti Šporkovi, jeho Kuksu a Královédvorsku*. Červený Kostelec 2020, s. 51—53.

10 HILMERA, Jiří. *Šporkovská rezidence v Kuksu*. Praha 1948, s. 11.

11 CERMAN, I. *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*. Praha 2001, s. 84.

Později s výjimečným pouštěním dřeva souhlasil s podmínkou, že v tom nebude spatřován žádný precedens.¹²

Hrabě Špork je znám jako mecenáš umění a kultury. Matyáše Bernarda Brauna, jednoho z nejvýznamnějších sochařů českého baroka, zaměstnal právě on. Na hraběcích projektech dále pracovali především malíř Petr Brandl¹³ a původem norimberský mědirytec Michal Jindřich Rentz.¹⁴ Hudba, která se na jeho panstvích hrála, dosahovala evropské úrovně. Měl vlastní domácí orchestr a díky němu se v Čechách začala hrát italská opera. V Kuksu nechal postavit soukromé lázně a divadlo, ve kterém hráli kočovní herci. Na své kavalířské cestě se ve Versailles seznámil s parforsním honem – štvanicí s pomocí psí smečky, která byla ovládána krátkými znělkami troubenými na lesní roh. Takový způsob lovu Špork po svém návratu do Čech velmi intenzivně propagoval a provozoval. S postupem času se stal lesní roh důležitou částí české hudební kultury.¹⁵

Špork byl člověkem společenským a rád lovil lesní zvěř. Dne 3. listopadu 1695 založil v Lysé nad Labem lovecký řád svatého Huberta, v němž zastával funkci velmistra.¹⁶ Mezi členy řádu byli významní šlechtici a od 3. listopadu 1723 také císař Karel VI., kterého dekoroval řádovým odznakem sám Špork.¹⁷ Je známý pro svou dobročinnost a podporou chudých, nemocných a starých lidí, pro které nechal na Kuksu postavit hospital s kostelem Nejsvětější Trojice. Hospital je dodnes jednou z nejkrásnějších památek barokního období. Dříve stojící zámek na levé lázeňské straně kuského údolí se do dnešní doby bohužel nedochoval kvůli stále se zhoršujícímu stavu po požáru.¹⁸

Přes všechnu svou dobročinnost a kulturní přínos byl člověkem, který se často soudil nejen kvůli vydávání knih, které nevyhovovaly tehdejší nábožensky netolerantní době. Byl katolíkem, který se nebál hlásat náboženskou snášenlivost a byl dokonce pro sjednocení všech křesťanských vyznání. Při vydávání svých knih velmi často obcházel církevní cenzuru, protože šlo o překlady evangelických děl. Sám hrabě vydal přes 150 knih¹⁹ s náboženským a filozofickým obsahem. Do sporu se dostal s jezuitou v Žírči, kteří měli na jeho náklady realizovat stavbu křížové cesty a Kalvárie u Nového lesa nedaleko Kuksu. Veškeré jeho spory vedly k vojenskému obsazení Kuksu roku 1729. Císařským dekretem

12 HRDINA, I., A. *O hraběti Šporkovi, jeho Kuksu a Královédvorsku*. Červený Kostelec 2020, s. 324–331.

13 PROKOP, Jaroslav. *Petr Brandl: životní a umělecký epilog*. Praha 2006.

14 ŠERÝCH, Jiří. *Michael Rentz: fecit: Michael Jindřich Rentz dvorní rytec hraběte Šporka*. Praha 2007.

15 KAŠE, J., KOTLÍK, P. *Braunův Betlém: drama krajiny a umění v proměnách času*. Praha 1999, s. 44.

16 BEZDĚK, František, KOVAŘÍK, Jaromír. *František Antonín hrabě Špork a jeho Řád svatého Huberta*. Kuks 1998. s. 9.

17 KŘÍŽKOVSKÝ, Ladislav, ŠOPOVOVÁ, Jolana. *Braunův Betlém Kuks*. Pardubice 2004, s. 6.

18 PROŠEK, Josef, NEUMANN, Jaromír. *Matyáš Braun - Kuks*. Praha 1959, s. 11.

19 KOLDA, Jindřich, HRDINA, Ignác, Antonín. *Historická knihovna Hospitalu Kuks a její romanisticko-kanonistický fond: historicko-právní studie*. Červený Kostelec 2014, 289 s.

přišel Špork o všechny své knihy a nakonec byl 7. února 1730 obžalován z kacířství. Rozsudkem z roku 1733 mu bylo zakázáno tištění knih bez cenzury a musel uhradit poplatky za soudní jednání a také pokutu ve výši 25 000 zlatých. Hrabě František Antonín Špork zemřel 30. března 1738 v Lysé nad Labem.²⁰

Hrabě patřil mezi nejvzdělanější šlechtice své doby, obdivovatele a podporovatele umění. Byl osobou s širokým rozhledem. Díky nabytému jmění si mohl dovolit uskutečňovat své nápady nepostrádající fantazii, vedoucí k přetváření krajiny s pomocí umělců, které si sám pro své plány vybíral.²¹

20 BEZDĚK, F., KOVAŘÍK, J. *František Antonín hrabě Špork a jeho Řád svatého Huberta*. Kuks 1998, s. 24.

21 KRŽKOVSKÝ, L., ŠOPOVOVÁ, J. *Braunův Betlém Kuks*. Pardubice 2004, s. 3.

1.2. Šporkův Kuks

1.2.1. Události před vznikem Kuksu

Roku 1684 byl František Antonín prohlášen za zletilého, a tak již nic nebránilo tomu, aby převzal svůj dědický podíl. Ten tvořila panství Lysá nad Labem, Choustníkovo Hradiště, Malešov a Konojedy.²² Františkovu mladšímu bratrovi Ferdinandu Leopoldovi bylo vyplaceno 150 000 zlatých a získal panství Heřmanův Městec se statkem Morašice a Hořiněves s Vřešťovem. Hrabě zpočátku nejevil příliš zájmu o dvorskou kariéru, avšak kvůli své ctižádostivosti si ve 28 letech za půjčku 100 000 zlatých zakoupil tituly císařského komořího a královského místodržícího v Čechách. V roce 1692 byl jmenován, opět za poplatek (50 000 zlatých), tajným radou. Dne 1. května 1686 se hrabě oženil s Františkou Apolenou hraběnkou ze Sweertsů ze Slezska, se kterou v manželství prožil téměř 40 let. Po úspěšném kariérním postupu bylo pro hraběte důležité mít dítě, především syna, dědice a pokračovatele rodu. S Františkou Apolenou měl hrabě tři děti. Marii Eleonoru Františku (1687—1717) a Annu Kateřinu (1689—1754). Po deseti letech od narození druhé dcery přišel na svět syn, jenž při svém křtu získal jméno Jan František Antonín Josef Adam. Hrdý otec při této příležitosti nechal v Augsburgu vyrazit zajímavé medaile, které ale výtvarně neměly velkou hodnotu.²³ Na aversu medaile byla vyobrazena kaple sv. Jana Křtitele na hoře Vysoká u Malešova. Na tomto místě proběhl synův křest. Na reversu je lůžko malého synka, u kterého se vkleče modlí obě sestry. Život potomka však trval pouze dva měsíce, a tak se začal hrabě smiřovat s myšlenkou, že jeho rod vymře.²⁴ Ze zármutku nad ztrátou syna se na počátku roku 1700 vydal společně se svou starší dcerou Eleanorou do Říma, kde nechal vyrazit 20 000 dalších medailí, které po svém návratu do Čech rozdával „všem poddaným, jako i lidem cizím“.²⁵

Roku 1699 hrabě koupil palác v Hyberské ulici od Karla Jáchyma hraběte Bredy. Tím se zasloužil o vznik prvního pražského, zpočátku dřevěného šlechtického divadla v prostoru palácových zahrad. Slavnostně bylo divadlo otevřeno 4. října 1701. Roku 1725 bylo strženo a vzniklo nové, které více vyhovovalo protipožárnímu zabezpečení.²⁶ „*Tato budova, která významně vstoupila do dějin opery nejen v Praze, ale i v celé střední Evropě,*

22 BOR, D. Ž., PROŠEK, Josef, HAMPLOVÁ, Hana, HELFERT, Zdeněk. *František Antonín hrabě Špork: významný mecenáš barokní kultury v Čechách*. Praha 1999, s. 11.

23 PREISS, P. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 2003, s. 35.

24 Tamtéž, s. 37.

25 BOR, D. Ž., PROŠEK, J., HAMPLOVÁ, H., HELFERT, Z. *František Antonín hrabě Špork: významný mecenáš barokní kultury v Čechách*. Praha 1999, s. 12.

26 Tamtéž, s. 12.

je vstupem do jedné z nejbohatších kapitol Šporkovy činnosti,...“.²⁷ Šporkova operní scéna zvyšovala jeho společenskou prestiž.

Po většinu roku pobýval hrabě na svém zámku v Lysé nad Labem, které bylo správním střediskem všech jeho panství. Původně renesanční zámek v Lysé nechal přebudovat do barokního slohu. Sál ve druhém patře dal vyzdobit cyklem obrazů bitev oslavující jeho otce generála Jana Šporka. Cyklus se dochoval a je dodnes na zámku k vidění.²⁸ Kromě přestavby zámku a vnitřních prostor byl donátorem místního augustiniánského kláštera a fundátorem kostela sv. Jana Křtitele, na němž pracoval významný architekt František Maxmilián Kaňka.²⁹ Hrabě později začal přemýšlet nad možností přesídlení do Choustníkova Hradiště. Této úvahy se nakonec vzdal. Přesto zde ale v roce 1705 založil klášter anunciátek, jehož představenou se stala starší dcera Marie Eleanora Františka.

1.2.2. Vznik kukských lázní

Léčebné účinky minerálních vod byly známé, avšak k rozkvětu lázeňství došlo až v době renesance, která i v tomto ohledu navazuje na antickou tradici. Využívání přírodních zdrojů ku prospěchu zdraví začalo být stále intenzivnější a spolu s tímto trendem vzniká balneologická literatura³⁰ pojednávající o pramenech a jejich užívání.³¹ V čele tehdejšího českého lázeňství stály Karlovy Vary, které hrabě navštěvoval. V rámci budování Kuksu mu byly předlohou. Karlovarské lázně se staly v době 18. století opakem toho, co budoval Špork na Kuksu, jehož cílem bylo vytvořit lázně světového významu.³² Již k roku 1790 je datována dřevěná budova kryjící největší místní pramen, který lidé nazývali Kukská studna.³³ Léčivý pramen se stal záminkou pro vytvoření urbanistického celku rozprostírajícího se na obou březích řeky Labe. Šporkův obdiv k umění přivedl do Kuksu vynikající umělce: například architekta Giovanniho Battistu Alliprandiho, sochaře Matyáše Bernarda Brauna, malíře Petra Brandla nebo rytce Michaela Jindřicha Rentze. Na místě nechyběli ani hudebníci, básníci, herci, herecké a operní společnosti.³⁴ Špitál v Kuksu je

27 PREISS, P. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*, s. 39.

28 PRCHAL, Vítězslav. *Společenstvo hrdinů: válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie 1550—1750*. Praha 2015, s. 259.

29 BOR, D. Ž., PROŠEK, J., HAMPLOVÁ, H., HELFERT, Z. *František Antonín hrabě Špork: významný mecenáš barokní kultury v Čechách*, s. 12.

30 BURACHOVIČ, Stanislav, WIESER, Stanislav. *Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2001, s. 168—170.

31 PREISS, P. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*, s. 136.

32 Tamtéž, s. 137.

33 BEZDĚK, F., KOVAŘÍK, J. *František Antonín hrabě Špork a jeho Řád svatého Huberta*. Kuks 1998, s. 24.

34 HANCKE, Gottfried, Benjamin, BOHADLO, Stanislav. *Kuks - Theatrum Fagi: popis Lázní Kuks v*

dokladem Šporkova uměleckého a sociálního cítění.³⁵ Lázně měly pro hraběte hlubší význam, protože byly místem, kde měl možnost získávat osobní vliv. Provozovat lázně bylo cestou k setkávání se s významnými osobnostmi a získávání informací. Umožňovaly být ve středu dění, proto se Kuks stal jeho novým sídlem.³⁶

Stavební činnost začala pravděpodobně již v roce 1692, kdy na místě pramene dělníci postavili kamennou studnu.³⁷ Léčebné účinky pramene byly zkoumány celkem třikrát, poprvé v roce 1694.³⁸ O stavu místa roku 1696 pojednává kniha lékaře Kirchmayera následovně:

*„Ta Kukusová Studnice leží v jednom nad míru veselém háji nad řekou Labem proti polední straně ... Jest pak těch třech pramenův prejšťení tak silné, že velikou hojnost vody ze sebe vydávají, scházející se do jedné kašny z kamene čtverhranného pevně vystavené a pěkným klenutím přikrytím, pod kterým letního času v velikém nemocní před slunečnou horkostí se schraňují a občerstvují....“*³⁹ V místě pramene nechal Špork posléze vybudovat

kapli Nanebevzetí Panny Marie, vysvěcenou královéhradeckým biskupem Janem z Talmberka⁴⁰. Hostinec „U Zlatého slunce“ je datován k roku 1696. Vzhled místa byl pro hraběte velmi důležitý. Z toho důvodu nechal postavit kamenné schody vedoucí od léčivého pramene k Labi. Na vrcholu schodiště odpočívají dva Neptunové⁴¹ držící nádoby, ze kterých vylévají vodu, která přepadá po pískovcových lasturách (kaskádách).⁴² Pod schody se od roku 1701 nacházela fontána se sochou Polyféma obklopeného čtyřmi alegorickými postavami ročních období.⁴³ Součástí lázeňského areálu bylo dřevěné divadlo (Comedienhaus), v němž roku 1714 zazněla opera Zuřivý Roland.⁴⁴ Autorem původně rytířského eposu byl renesanční básník Ludovico Ariosto (1474—1533).⁴⁵ Postupem času byla dřevěná provizorní stavení nahrazována budovami kamennými.

Lázeňský dům, původně dřevěný, byl roku 1710 přebudován ve zděný zámek se

Čechách, patřících jeho říšské hraběcí excelenci hraběti von Sporck. Náchod 2002, s. 8.

35 Obrazová příloha č. 1.

36 PREISS, P. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách.* Praha 1981, s. 136.

37 HILMERA, J. *Šporkovská rezidence v Kuksu.* Praha 1948, s. 3.

38 PREISS, P. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách.* Praha 1981, s. 136.

39 Tamtéž, s. 137.

40 HILMERA, J. *Šporkovská rezidence v Kuksu.* Praha 1948, s. 3.

41 Obrazová příloha č. 2.

42 BOR, D. Ž., PROŠEK, J., HAMPLOVÁ, H., HELFERT, Z. *František Antonín hrabě Špork: významný mecenáš barokní kultury v Čechách.* Praha 1999, s. 19.

43 HILMERA, J. *Šporkovská rezidence v Kuksu.* Praha 1948, s. 5.

44 BOR, D. Ž., PROŠEK, J., HAMPLOVÁ, H., HELFERT, Z. *František Antonín hrabě Špork: významný mecenáš barokní kultury v Čechách.* Praha 1999, s. 20.

45 VANĚK, Jiří. *Filosofie v kultuře západní tradice.* Praha 2013, s. 110.

společenským sálem a obytnými pokoji.⁴⁶ Z portiku, stojícího před zámeckým domem, vyústovaly do stran kolonády určené k promenádám.⁴⁷ V přízemí budovy se nacházely vany určené pro koupele. V patře měl svou rezidenci hrabě Špork.⁴⁸

Smlouvu na stavbu chrámu jako součásti hospitálu uzavřel hrabě s pražským architektem Giovannim Battistou Alliprandim (1665–1720)⁴⁹, stavitelem Pietrem Netollou (1678–1731) a kameníkem Giovannim Pietrem della Torre (1660–1711) dne 12. března 1707.⁵⁰ Alliprandi, ovlivněn vídeňskou vrcholně barokní architekturou, koncipoval klášterní komplex jako dvoukřídlou stavbu s centrálně umístěným kostelem Nejsvětější Trojice. Kostel byl rovněž rodinnou hrobkou, do které byly 4. dubna 1712 z Lysé přeneseny ostatky generála Jana Šporka.⁵¹ Hrabě se díval z oken svého zámeckého sídla na levém břehu přímo do krypty na zářící věčné světlo. Memento mori, myšlenka na smrt, upozornění na pomíjivost lidského života, je v Kuksu zdůrazněna cestou spojující levý lázeňský břeh s pravobřežním návrším. Cesta spojuje dva odlišné světy. Svět radovánek, zábavy, životního ruchu a prostor věčného klidu a umírání. Pomyšlení na smrt se v Kuksu opakuje velmi často v nápisech, obrazech, rytinách (Rentzův cyklus zobrazující Tanec smrti) a sochařské výzdobě.⁵² Nejedná se o specifikum Šporkova myšlení, ale o dobovou záležitost. Areál se rozšířil o domy pro služebnictvo a zaměstnance, další lázeňský dům, správní budovu, prádelnu a od roku 1720 o „dům filosofů“, ve kterém se nacházela knihovna určená pro hosty. V roce 1724 byl pro větší pohodlí návštěvníků vybudován druhý hostinec. Z těchto stavení se do dnešní doby s určitými úpravami dochovaly schodiště, správní dům a oba hostince. Na pravém břehu vznikly letohrad, větrný mlýn, holubník a podélné závoďiště zdobené sochami trpaslíků a jehlancovými obelisky. Vyjmenované budovy se do dnešní doby bohužel nedochovaly kvůli povodni v roce 1740. Obelisky však byly vyzvednuty ze dna řeky a druhotně umístěny na špitální zahradu.⁵³

Kostel Nejsvětější Trojice, který dominuje celému pravobřežnímu návrší, byl stavěn mezi lety 1707—1710. Přílehlý klášter a hospitál byly budovány v letech 1708—1716. Zakládací listinou z roku 1711 byl špitál svěřen do správy církevního řádu milosrdných

46 Obrazová příloha č. 3.

47 PROŠEK, Josef, NEUMANN, Jaromír. *Matyáš Braun—Kuks*. Praha 1959, s. 8.

48 BLAŽIČEK, Oldřich, JAKUB, ROKYTA, Hugo. *Kuks: Hospitál a Betlém*. Praha 1963, s. 4.

49 BLAŽIČEK, Oldřich, JAKUB. *Umění baroku v Čechách*. Obelisk 1971, s. 62—63.

50 BOR, D. Ž., PROŠEK, J., HAMPLOVÁ, H., HELFERT, Z. *František Antonín hrabě Špork: významný mecenáš barokní kultury v Čechách*. Praha 1999, s. 13.

51 PREISS, P. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 1981, s. 144.

52 PROŠEK, J., NEUMANN, J. *Matyáš Braun—Kuks*. Praha 1959, s. 10.

53 HILMERA, J. *Šporkovská rezidence v Kuksu*. Praha 1948, s. 13.

bratří. K potvrzení listiny císařem Karlem VI. došlo až v roce 1739.⁵⁴

Hospitál vznikl původně s myšlenkou středověké hospitality. Tímto pojmem se myslí péče o chudé a nemocné pod záštitou církve. O ty bylo pečováno přímo v církevních ústavech.⁵⁵

S hospitály se Špork seznámil na svých cestách po Evropě a zcela jistě mu byly vzorem. Při své cestě do Francie, konkrétně do Paříže, poznal ústav pro invalidy založený Ludvíkem XIV. Z léčeben v Čechách znal pražskou Invalidovnu, kterou nechal postavit hrabě Petr Strozzi v roce 1664.⁵⁶

Kukský hospitál se řadí mezi poslední osobní šlechtickou iniciativu v rámci soukromých špitálů v Čechách. „Zbytky hospitálního komplexu a ostatních scénérií v Kuksu a Betlému se nám dnes představují nejen jako enkláva bohatých výtvarných hodnot, nýbrž i po stránce tematické jako odkaz smýšlení Šporkovy protikladné osobnosti a zároveň jsou dnes památkem myšlenkových proudů své doby.“⁵⁷

Kolem roku 1720 dokončený hospitál se za Šporkova života zprovoznit nepodařilo. Sláva a věhlas Kuksu vzaly zaslé po hraběcí smrti roku 1738. První převor řádu milosrdných bratří dorazil do Kuksu roku 1743. Ve stejném roce zde bratři založili lékárnu, kterou pojmenovali U Granátového jablka (znak řádu a symbol vzkříšení). Po lékárně následovalo zřízení nemocnice. Lékárna nesloužila pouze přítomným pacientům, ale i lidem z okolí Kuksu. Rozsáhlá bylinkově-ovocnářská zahrada byla zřízena v prostoru za hospitálem. Příslušníci řádu přicházeli s nemocnými do kontaktu především při společných pobožnostech a úkonech spojených s léčbou. Milosrdní bratři byli z Kuksu vyhnáni po zabrání Sudet nacistickým Německem roku 1938.⁵⁸

Hospitálem prošly skoro 2000 chovanců, kteří mohli vykonávat pouze lehčí práce, nesměli pít alkohol, museli své věci udržovat čisté a účastnit se mše svaté, při které se každý den modlili za spásu duše hraběte Šporka. Provoz ústavu zajišťovala Hospitální nadace hraběte F. A. Šporka, který jí věnoval celé panství i se všemi z něj plynoucími příjmy.

V průběhu druhé světové války zde byla zřízena chlapecká polepšovna. Již v roce 1946 se konaly první veřejné prohlídky lékárny a soch před špitálem. Od 50. let byly postupně restaurovány části špitálu jako lékárna, hrobka, hospodářské budovy a fasády. Od roku 1945 do 70. let byl špitál domovem důchodců. Kopie soch ctností a neřestí vznikly v průběhu 70.—80. let. Braunovy originály jsou umístěny v lapidáriu, aby byly chráněny

54 PROŠEK, J., NEUMANN, J. *Matyáš Braun—Kuks*. Praha 1959, s. 10.

55 BLAŽIČEK, O., J., ROKYTA, H. *Kuks: Hospitál a Betlém*. Praha 1963, s. 13.

56 Tamtéž, s. 14.

57 BOR, D., Ž., PROŠEK, J., HAMPLOVÁ, H., HELFERT, Z. *František Antonín hrabě Špork: významný mecenáš barokní kultury v Čechách*. Praha 1999, s. 14.

58 KOLDA, J., NEUBERT, P. *Kuks: Granátové jablko*. Praha 2015, s. 13—15.

před vlivy počasí. V roce 1995 byl hospital prohlášen národní kulturní památkou.⁵⁹

1.2.3. Vzhled a výzdoba Kuksu

Hrabě Špork patřil mezi velké příznivce umění. Šlechta „využívala“ umění pro svou reprezentaci a mnohdy také k oslavě sebe samé. U Šporka tomu nebylo jinak, avšak jeho vztah k výtvarnému umění se vyznačuje určitými, na svou dobu zvláštními rysy. Od umění nepožadoval pouze okázalost, která by upozorňovala na jeho bohatství a slávu, ale požadoval jakousi „pomoc“ v boji proti svým protivníkům, a „*aby stálo s bojovným pathosem i satirickým zaostřením na straně jeho životních, morálních a náboženských zásad.*“⁶⁰ Špork od výtvarného umění žádal, aby reagovalo na aktuální společenské problémy. Ztělesňování vlastních představ, které je pro Šporka velmi charakteristické, ale nebylo pokaždé plně uskutečnitelné a ne vždy měli umělci zájem o vytváření takových děl. Šporkovy objednávky uměleckých děl přinesly něco nového, v té době nekonvenčního. Díla upozorňovala na životní rozpory a vedla k hlubokému uměleckému poznání. Špork byl pro umělce přínosem také v tom, že jim dával určitou svobodu při jejich tvorbě.⁶¹

Zpočátku na výzdobě Kuksu nepracovala sochařská dílna Matyáše Bernarda Brauna. První díla měla dekorativní funkci s důrazem na mytologii a alegoričnost postav. V roce 1701 vznikají ve špitální zahradě alegorické figury Svobodných umění a Ročních dob. Jejich autorem byl jakýsi „Bartolo“, nizozemský sochař Bartoloměj Zwengs.⁶² „*Od samých počátků nechyběly v Kuksu sochařské práce, ale byla to po nějakou dobu výzdobná plastika, jaká se z nádrže pod zámeckým schodištěm dochovala na pilířích a na bráně zahrady nebo jakou roku 1701 vytesal Nizozemec Bartoloměj Zwengs pro Libosad – jeho strnulé alegorie Svobodných umění jsou tam dodnes – anebo konečně jakou vyzdobila pražská dílna Kohlova kaskádové schodiště a snad i kostelní průčelí ještě v prvním desetiletí 18. věku.*“⁶³ Sochařské dílo Jana Bedřicha Kohla-Severy s názvem Zvěstování je posazeno na římsu portálu kostela Nejsvětější Trojice. Jedná se o monumentální dílo, jehož přítomnost vede k myšlence, že měl být kostel původně zasvěcen Panně Marii nebo Zvěstování. Součástí průčelí kostela jsou sochy teologických ctností Víry, Naděje a Lásky tvořící trojúhelník, jehož vrcholem je právě Víra.⁶⁴ S postupem času ale Šporkovi přestala

59 KOLDA, J., NEUBERT, P. *Kuks: Granátové jablko*. Praha 2015, s. 19.

60 PROŠEK, J., NEUMANN, J. *Matyáš Braun—Kuks*. Praha 1959, s. 15.

61 Tamtéž, s. 16.

62 Tamtéž, s. 17.

63 BLAŽÍČEK, O., J., ROKYTA, H. *Kuks: Hospital a Betlém*. Praha 1963, s. 7.

64 BOR, D. Ž., PROŠEK, J., HAMPLOVÁ, H., HELFERT, Z. *František Antonín hrabě Špork: významný mecenáš barokní kultury v Čechách*. Praha 1999, s. 14.

dekorativní funkce umění stačit. Žádal od umělců tlumočení svých názorů a požadoval, aby díla sloužila k lidské nápravě. Pro takovou práci hrabě získal sochaře Matyáše Bernarda Brauna. Ten se nedlouho předtím usadil v Praze, kde dal vědět o svém talentu vytvořením sousoší sv. Luitgardy na Karlově mostě.⁶⁵ Braunova dílna působila v Kuksu již v roce 1713, když její sochaři pracovali na výzdobě závodíště „callotovskými“ trpaslíky. Jednalo se o figury trpaslíků označované právě jako „callotovské“ postavy, které humorně a s pomocí karikatury znázorňovaly příslušníky společenských vrstev.⁶⁶ Do trpaslíků⁶⁷ se přenesla Šporkova kritika, avšak humorným způsobem. Předlohou se stala série mědirytů francouzského grafika Jacquese Callota (1592—1635). Sochy trpaslíků ne zcela přesně odpovídají Braunovu sochařskému cítění a práci. Proto se předpokládá, že jejich provedení svěřil sochařům své dílny, kteří ale ještě ne zcela dobře ovládali Braunovo výtvarné pojetí.⁶⁸ Nicméně máme doklad o tom, že Braun v letech 1712—1713 v Kuksu opravdu byl. V těchto letech vytvořil modely, podle kterých bylo do roku 1715 do Kuksu dodáno osm kamenných soch Blahoslavenství umístěných na špitální terasu.⁶⁹ I u těchto osmi soch se předpokládá, že práci svěřil sochařům dílny, kteří si, stejně jako u trpaslíků, ještě neosvojili Braunův styl. Počet soch však nebyl zcela nahodilý, ale souvisel s oktogonálním půdorysem kostela Nejsvětější Trojice, jenž je proložen řeckým křížem.⁷⁰ V roce 1718 Braunova dílna dodala dvojici Andělů v nadživotní velikosti. Anděl Blažené smrti⁷¹ (nachází se u řady Ctností) držící v ruce růžemi ověčenou lidskou lebku symbolizuje blažený život po smrti v důsledku ctnostného života. V pravé ruce drží bronzovou pochodeň. Anděl Žalostné smrti⁷² (nachází se u alegorií Neřestí) se levou nohou opírá o trnitými ratolestmi ověčenou lebku, která symbolizuje posmrtné utrpení kvůli bezectně prožitému životu.⁷³ Braunova alegorická socha Náboženství⁷⁴ v mírně nadživotní velikosti patří mezi nejkrásnější práce, které byly v Kuksu vytvořeny. Socha má podobu vavřínem ověčené ženy s křídly, která pravou rukou objímá kříž a levicí drží rozevřenou knihu s písmeny Alfa a Omega, která symbolizují Ježíše Krista. Pták sedící na pravém

65 BLAŽÍČEK, O., J., ROKYTA, H. *Kuks: Hospitál a Betlém*. Praha 1963, s. 7.

66 PROŠEK, J., NEUMANN, J. *Matyáš Braun - Kuks*. Praha 1959, s. 18.

67 Obrazová příloha č. 4.

68 Tamtéž, s. 18.

69 BLAŽÍČEK, O., J., ROKYTA, H. *Kuks: Hospitál a Betlém*. Praha 1963, s. 8.

70 BOR, D., Ž., PROŠEK, J., HAMPLOVÁ, H., HELFERT, Z. *František Antonín hrabě Špork: významný mecenáš barokní kultury v Čechách*. Praha 1999, s. 13.

71 Obrazová příloha č. 5.

72 Obrazová příloha č. 6.

73 BOR, D., Ž., PROŠEK, J., HAMPLOVÁ, H., HELFERT, Z. *František Antonín hrabě Špork: významný mecenáš barokní kultury v Čechách*. Praha 1999, s. 14.

74 Obrazová příloha č. 7.

rameni ženy je symbolem Ducha Svatého.⁷⁵ Součástí sochy je koule ztvárňující svět a kostlivec jako symbol smrti, ležící šikmo přes podstavec se této koule (světa) přidržuje.⁷⁶

1.2.4. Sochy Ctností a Neřestí

Kolem roku 1719 dílna zhotovila řadu dvanácti alegorií Ctností a dvanáct alegorií Neřestí⁷⁷, které budí zájem a přitažlivost Kuksu.⁷⁸ Sochy v nadživotní velikosti z královédvorského pískovce musely vzniknout poměrně rychle, protože na rytině Kuksu ve druhém vydání Kirchmayerova Uralter Kucks-Brunn z roku 1718 chybějí, avšak na rytině z roku 1720 již jsou. Sochy Ctností a Neřestí jsou postavami ryze ženskými. Taková jednotnost má smysl, protože lépe vyniknou rozdíly ve věku, oděvu, postojích i gestech. Rozvíjení alegorických témat bylo u Brauna velmi časté a Špork sám Braunovi představoval různé předlohy, které bral v potaz při tvorbě soch. V sochách můžeme najít vzory Itala Cesareho Ripy, které stanovil v Iconologii.⁷⁹ Vzorníku symbolických renesančních námětů, ve které se zabýval alegoriemi postav z mytologie či historie. Tento vzorník, který byl stále vydáván, sloužil jako výtvarnická pomůcka, avšak v době baroka byla již poněkud primitivní a zastaralá.⁸⁰ Sochy Neřestí vznikaly pod silným vlivem sedmi mědirytů Jacquesa Callota vydaných roku 1620 ve Florencii. Bylo zcela běžné a takřka módní záležitostí, že umělci při své tvorbě vycházeli z určitých vzorů. Braunova práce byla originální, ale měla své předobrazy. V rámci kamenického provedení je zřejmé, že na tvorbě soch Braun nepracoval sám. Rozdíly jsou patrné především v povrchové úpravě drapérie. Hlavním spolupracovníkem Brauna v Kuksu byl sochař Jiří Pacák z nedalekého městyse Žíreč. Pacákova tvorba z Poličky a Žacléře se svým stylem podobá soše Cudnosti, Upřímnosti nebo Závisti. Podobnost tvorby dokazuje především socha Obžerství, kdy se tvář sochy velmi podobá tvářím starých žen tak, jak je Pacák zpracovával.⁸¹

Sochy Ctností se nacházejí před východním křídlem hospitálu. Na počátku řady stojí výše zmíněný Anděl Blažené smrti. Na něj navazuje socha Víry, která v ruce drží kříž jako symbol křesťanské víry v Boha a Kristovy vykupitelské smrti. Následuje alegorie Naděje, jejímž symbolem je velká kotva. Alegorie lásky je zobrazena jako matka se dvěma dětmi.

„Všechna vnitřní náplň sochy se soustředí do něžného dialogu matky s dítětem, které

75 BOR, D., Ž., PROŠEK, J., HAMPLOVÁ, H., HELFERT, Z. *František Antonín hrabě Špork: významný mecenáš barokní kultury v Čechách*. Praha 1999, s. 27.

76 HILMERA, J. *Šporkovská residence v Kuksu*. Praha 1948, s. 19.

77 Obrazová příloha č. 8.

78 BLAŽÍČEK, O., J., ROKYTA, H. *Kuks: Hospitál a Betlém*. Praha 1963, s. 8.

79 RIPA, Cesare. *Iconologie*. Praha 2019.

80 POCHE, Emanuel. *Matyáš Bernard Braun: sochař českého baroka a jeho dílna*. Praha 1965, s. 51.

81 Tamtéž, s. 52.

matka k sobě jemně pozvedá levou rukou.“⁸² Navazuje Trpělivost s ovečkou u nohou a rukou na srdci. Moudrost má dva obličejy (jánusovskou tvář): jedna hledí do minulosti a druhá do budoucnosti. Kolem ruky je omotán had jako symbol moudrosti. Udatnost (Statečnost) je ztvárněna jako žena ve zbroji. Píle jako žena s úlem, kohoutem a přesýpacími hodinami. Štědrost jako žena s rohem hojnosti, jenž je naplněn plody přírody. Mezi postavami Udatnosti a Píle se nachází Cudnost, jejíž tvář je takřka celá zahalená, objímající dvě holubice symbolizující cudnou lásku.⁸³ Upřímnost jako žena tisknoucí si ruku na srdce. Její pravá noha šlape po škrabošce symbolizující přetvářku. Spravedlnost je ztvárněna jako žena držící váhy a meč. Má zavázané oči proto, aby ke všem lidem přistupovala stejně a nedělala mezi nimi rozdíly, čímž se dosáhne maximální spravedlnosti. Váhy a meč jsou symbolem spravedlnosti, která soudí a zároveň trestá. Alegorie Pohostinnosti (Střídmost) držící číši a amforu s vínem stojí ve špitální zahradě. Sem byla socha přesunuta kvůli přestavbě nadačního velkostatku.⁸⁴ „*Mnohem výše než alegorie ctností stojí svou hodnotou kukská řada Nectností. Leží to částečně už v povaze samého námětu. Neboť počestné vlastnosti první řady skýtají baroknímu umělci tíhnoucímu k co nejvyšší možné dramatickosti, jistě jen malý zlomek onoho inspiračního bohatství...*“⁸⁵

Před západním křídlem budovy hospitálu stojí řada soch Neřestí, která začíná Andělem Žalostné smrti. Alegorické sochy upozorňují na špatné lidské vlastnosti. Na anděla navazuje socha Pýchy (nejhorší neřest) jako dámy v přepychovém barokním kostýmu. U jejích nohou stojí páv, symbol pýchy. Socha Lakomství je ztvárněna jako ošklivá stařena s pokřiveným úsměvem klečící na truhle, na niž pokládá svou pracku vlk jako symbol nenasytlosti. Vedle truhly je položen pytel s penězi. V pravé ruce drží seznam svých dlužníků a v levé měšce naplněné penězi.⁸⁶ Mladá poodhalená žena prohlížející si svou tvář představuje Smilstvo. Pod jejíma nohama vidíme měšec s penězi a pošlapané knihy. Důležitým atributem sochy je opice, symbolika její pokřivené podoby a chlípnosti. Opice se objevuje jako opravdová vnitřní podoba mladice v zrcadle, v němž se vzhlíží. Závist se M. B. Braun nebál zobrazit poměrně drasticky, až ohavně. Ruku si kousající stařena, jejíž tělo omotává jedovatý had, svou pravou nohou překračuje štěkajícího psa. Socha působí velmi křečovitě. Otylá žena se zkaženými zuby symbolizuje Obžerství. Jednou rukou se opírá o vepře, v druhé drží mísu s jídlem. Alegorie Hněvu má pevně sevřené rty

82 HILMERA, J. *Šporkovská residence v Kuksu*. Praha 1948, s. 21.

83 PREISS, P. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 2003, s. 284.

84 HILMERA, J. *Šporkovská residence v Kuksu*. Praha: Klub českých turistů, 1948, s. 20—23.

85 Tamtéž.

86 PREISS, P. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 2003, s. 300.

a levou rukou prudce odhazuje plášť. Žena je oblečena ve zbroji, protože je vždy připravena útoku. Mezi jejíma nohama vidíme rozzuřeného medvěda. Z alegorie Lenosti vyzařuje nuda, nicnedělání a únava. Žena se opírá o osla, symbol hlouposti. Bolestně se tvářící žena probodávající si dýkou srdce je alegorie Zoufalství. Pohyb sochy naznačuje, k čemu za pár okamžiků dojde. V levé ruce žena drží provaz, který je další možností k ukončení života. Roztančená alegorie Lehkomyšlnosti hrající si se závojem patří mezi nejlepší Braunova díla kvůli dokonalému zachycení pohybu. „*Sotva u jiné sochy kukského cyklu bychom našli tak živou a s takovou bravurou provedenou pohybovou akci. Nadzvižení pravé nohy, rozhození paží, úklon hlavy, prohnutí trupu a prudké zvlnění krajkového roucha roztáčí sochu divokým vířivým pohybem, kámen jako by tu ztratil veškerou tíhu.*“⁸⁷ Alegorie Pomluvy s dřevěnou nohou vystrkuje jazyk, kterým roznáší pomluvy a lži. Několik masek na šatech poukazuje na přetvářku. V pravé ruce žena drží pochodeň s ohněm symbolizujícím rychlost šíření pomluv.⁸⁸ Lstivost schovává své nekalé úmysly pod škraboškou. U nohou jí stojí liška jako symbol vychytralosti. Žena působí příjemně, mile, avšak ve skutečnosti je kluzká a slizká jako ryba, která je dalším atributem sochy. Braunova socha Podvodu se nedochovala. Řada byla doplněna o sochu Bernarda Seeliga, který prováděl v letech 1880—1884 generální restaurování plastik.⁸⁹

U všech soch postupně zanikla jejich barevná složka (polychromie), která měla své symbolické významy. Tak například u Víry předpokládáme bílé roucho, u Naděje kombinaci zelené a žluté a u Lásky dominující červenou barvu.⁹⁰

Sochy znázorňující kontrast mezi dobrem a zlem jsou dokladem Šporkova mravního charakteru a uvědomění, odporem ke zlu. Sochařské ztvárnění dobrých a špatných vlastností nabádalo člověka k cestě za lepším životem.

87 HIMLERA, J. *Šporkovská rezidence v Kuksu*. Praha 1948, s. 25—26.

88 PREISS, P. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 2003, s. 301.

89 POCHE, E. *Matyáš Bernard Braun: sochař českého baroka a jeho dílna*. Praha 1965, s. 50.

90 PREISS, P. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 2003, s. 302.

1.3. Šporkovy zásahy do krajiny

Šporkovi nechyběl talent a cit pro zásahy do krajiny, avšak s konceptem úpravy barokní krajiny přichází již Albrecht z Valdštejna (1583 až 1634). Po bitvě na Bílé hoře (1620) získal Valdštejn Jičín, který se stal sídelním městem frýdlantského vévodství. Velmi silně baroko působí v otevřené venkovské krajině. Ryze barokním zásahem do krajiny jsou aleje. Aleje cesty uzavírají, ale zároveň i zvýrazňují. Na Jičínsku jsou patrná dvě torza šlechtických kompozic: na severovýchodě je to monumentální zahrada Albrechta z Valdštejna a méně nápadná část zahrady Františka Josefa Šlika na jihu a jihozápadě. Valdštejn začal s budováním rezidence v roce 1621. S pomocí architektů a urbanistů vytvořil v krajině velkolepou osovou kompozici. Komplex se mu kvůli tragické smrti nepodařilo dokončit. Přesto díky němu získala krajina jasný, čitelný a pevný řád. Dodnes je mezi vrchem Veliš, Jičínem a vesnicí Valdice krajina protknuta sedmikilometrovou geometrickou linií čtyřřadé lipové aleje. Ta v sobě „obsahuje“ místa, která Valdštejn založil nebo zdědil.⁹¹ Původní nárožní zámek v Jičíně nechal přebudovat na městský palác zabírající jihovýchodní část náměstí. Stavba patří mezi nejvýznamnější světské stavby raného baroka v Čechách.⁹² Letní sídlo si nechal postavit ve Valdické oboře. Tak v letech 1630 až 1634 vznikla dva kilometry od Jičina umělecky kvalitní, symetrická a velkorysá krajinná kompozice oznamující příchod nového pojetí zahradní architektury na českém území.⁹³

Šporkovo mecenášství a stavební aktivita zvyšovaly jeho prestiž a sloužily k opakované reprezentaci, aby se ještě více zviditelnil. V mnoha případech můžeme jeho zásahy do přírody označit jako komponování krajiny.⁹⁴ Hrabě nechával budovat poustevny i přes to, že myšlenka poustevnictví v době jeho života již nebyla zcela aktuální. Poustevnická stavení na šporkovských panstvích byla využívána rozličnými způsoby.⁹⁵ Byla velmi komfortně zařízená, protože sloužila šlechtě k odpočinku při procházkách a při lovech, které patřily mezi oblíbenou činnost hraběte a šlechty obecně. Poustevna na vrchu Vysoká v malešovickém panství, projektovaná již výše zmíněným Giovannim Battistou Alliprandim, patří mezi ty nejzajímavější. Její součástí je kaple sv. Jana Křtitele, ve které

91 HÁJEK, Pavel. *Česká krajina a baroko: Urbanismus českého baroka na příkladu města Jičína a jeho okolí*. Praha 2003, s. 18–28.

92 Tamtéž, s. 31.

93 Tamtéž, s. 37.

94 RYCHNOVÁ, Lucie. *František Josef Šlik a česká barokní krajina: život šlechtice na východočeském venkově*. Praha 2020. ; ŠIMŮNEK, R. *Obraz šlechtického panství v Čechách 1500-1750*. Praha 2018.

95 HRDINA, I., A. *O hraběti Šporkovi, jeho Kuksu a Královédvorsku*. Červený Kostelec 2020, s. 133–144.

se nacházel zajímavý prvek: „z paprsků slunce vyzlaceného na klenbě křížení a trubek nad římsou v osmi rozích prostoru stříkaly proudy vody do střední kašny tak, že nad návštěvníky vytvářely vodní klenbu, aniž by je zmáčely.“⁹⁶ Součástí poustevn byly krásně upravené zahrádky francouzského typu a sochařská a malířská výzdoba. Největší eremitáž (poustevnícké stavení) vznikla roku 1715 nedaleko Lysé nad Labem u vesničky Čihadla. Komplex budov tvořilo stavení pro služebnictvo, domek pro hraběte, letohrádek spojený s jídelnou, altán a kaple zasvěcená sv. Jeronýmovi. Hrabě si své velmi oblíbené a často navštěvované místo pojmenoval „Bon repos“, jinak „maison de bon repos“, v překladu „dům odpočinku“. Zde se věnoval meditaci a mohl v klidu přemýšlet o životě a smrti.⁹⁷

Česká barokní krajina je fenoménem a historickou fází vývoje kulturní krajiny mezi první čtvrtinou 17. a koncem 18. století.⁹⁸ Je charakterizována zvlněným reliéfem s mozaikou polí, hustou sítí cest lemovaných stromovými alejemi, městy s barokním opevněním, hospodářskými objekty v krajině, zámeckými a lázeňskými areály, poutními kostely na návrších, vesnicemi s barokními kostelíky, loretami, Božími mukami, kříži, kapličkami, sochami svatých, barokními zahradami spojenými se světskými i církevními budovami. Kromě toho, že je barokní krajina esteticky zajímavá, byla využívána i hospodářsky.⁹⁹

Fenomén barokní krajiny je dnes již minulostí. V baroku vznikla a s jeho koncem i zanikla. Dnes vidíme „pouze“ krajinu s barokním dědictvím. Barokní krajina se neomezuje pouze na lokality s architektonicky významnými památkami, ani na tzv. komponovanou krajinu. Důvodem je, že zahrnuje vše. Změna rázu krajiny se spojuje s novým novým vztahem k přírodě, tzv. *land use*. Do tohoto termínu řadíme nejsem správu lesů a luk, ale také průmysl, sakrální sídla, aleje, parky a komunikace.¹⁰⁰ Barokní krajina v Čechách nastupuje po bitvě na Bílé hoře. Panství původně patřící českým stavům byla po jimi prohrané bitvě zabírána a rozprodávána katolické šlechtě. Tím se dříve menší rozdrobené državy začaly spojovat ve větší krajinné celky, které svým majitelům umožňovaly hospodařit ve velkém.¹⁰¹ V době baroka se také projevuje velmi silný vliv člověka na přírodu, jehož znaky jsou komplexnost, plánovitost a velkoplošnost.

96 BOR, D., Ž., PROŠEK, J., HAMPLOVÁ, H., HELFERT, Z. *František Antonín hrabě Špork: významný mecenáš barokní kultury v Čechách*. Praha 1999, s. 30.

97 Tamtéž.

98 SÁDLO, Jiří. *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*. Praha 2008, s. 182.

99 SEMOTANOVÁ, Eva. *Česko: Ottův historický atlas*. Praha 2017, s. 204–205.

100 SÁDLO, J. *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*. Praha 2008, s. 183.

101 Tamtéž, s. 184.

1.4. Matyáš Bernard Braun

1.4.1. Stručný životopis

Nejvýznamnější barokní sochař, který ovlivnil vývoj umění v Čechách, se narodil v Tyrolsku 24. února 1684 v obci Sautens u Oetzu jako jedno ze sedmi dětí kováře Jakuba Brauna a Magdalény rozené Neureuterové.¹⁰² Braun své první sochařské zkušenosti získal již v mládí u velmi významného tyrolského sochaře Andrease Tamasche (1639 až 1697). Ten se podílel na barokní přestavbě původně románského kláštera ve Stamsu. V roce 1699 se Braun vydal na tovaryšskou cestu do Itálie, kde se v Benátkách seznámil s barokní plastikou.¹⁰³ Po jeho návratu do Stamsu v roce 1704 již přestavba kláštera z hospodářských důvodů nepokračovala.

Braunův příchod do Čech iniciovaný Šporkem se jeví jako nepravděpodobný. K jejich vzájemnému poznání a setkání mělo dojít v Bolzanu, kde se hrabě účastnil řeholních slibů své dcery Eleonory.¹⁰⁴ S touto myšlenkou vystoupil na konci 18. století osvícenský historik František Martin Pelcl, tvůrce sborníku s medailony českých a moravských učenců a umělců.¹⁰⁵ Braun se usadil v Praze na Novém Městě a v roce 1710 o sobě dal vědět sousoším sv. Luitgardy pro Karlův most, které vytvořil na zakázku plaského opata Evžena Tittla.¹⁰⁶ Svým mistrovským dílem se dostal do povědomí, získal si respekt, stal se pražským měšťanem a nejvyhledávanějším sochařem své doby.¹⁰⁷ Zpočátku se Braun plně věnoval kamenické práci. Později hrubou práci přenechával svým pomocníkům.¹⁰⁸ Továři pracovali podle předlohy z malých modelů (modelet), které Braun vytvořil z hlíny nebo ze dřeva. Jejich práci kontroloval, upravoval, případně dokončoval.¹⁰⁹

Zásadní událostí bylo seznámení Brauna se Šporkem, i když přesně nevíme, jak a kdy k němu došlo. Roku 1712 získal Braun zakázku na sochařskou výzdobu právě budovaného Kuksu. V tomto roce byla zhotovena skupina alegorií Blahoslavenství. O rok později Braunova dílna vytvořila čtyřicet postav trpaslíků, kteří byli umístěni na závoďišti mezi řekou a špitálem. V průběhu let 1718 a 1719 vznikla díla umístěná na terase před špitální budovou. Jedná se o alegorie Ctností a Neřestí, alegorii Náboženství a dva andělé Blažené

102 POCHE, E. *Matyáš Bernard Braun: sochař českého baroka a jeho dílna*. Praha 1965, s. 9.

103 DVORSKÝ, Jiří. *Dějiny českého výtvarného umění II/2: Od počátků renesance do závěru baroka*. Praha 1989, s. 486.

104 KŘÍŽKOVSKÝ, L., ŠOPOVOVÁ, J. *Braunův Betlém Kuks*. Pardubice 2004, s. 20.

105 KAŠE, J., KOTLÍK, P. *Braunův Betlém: drama krajiny a umění v proměnách času*. Praha 1999, s. 15.

106 KŘÍŽKOVSKÝ, L., ŠOPOVOVÁ, J. *Braunův Betlém Kuks*. Pardubice 2004, s. 21.

107 Tamtéž.

108 DVORSKÝ, J. *Dějiny českého výtvarného umění II/2: Od počátků renesance do závěru baroka*. Praha 1989, s. 486.

109 KAŠE, J., KOTLÍK, P. *Braunův Betlém: drama krajiny a umění v proměnách času*. Praha 1999, s. 16.

a Žalostné smrti.¹¹⁰ Velké reliéfy Klanění pastýřů a Příchod tří králů a další soubory soch vytesal Braun a dílna v letech 1722 až 1723 do skal v Novém lese poblíž Kuksu. Tak vznikl Betlém. Ten je v rámci výtvarného umění skutečným unikátem, protože sochy byly vytesány přímo do rostlé skály. Braunova dílna působila především v Kuksu, ale také na panství v Lysé nad Labem. Hrabě Špork nebyl jediným zákazníkem dílny. V pražském jezuitském kostele svatého Klimenta se Braun podílel na zhotovování soch a sochařské výzdobě varhanního prospektu a dvou oltářů. Dále pracoval na kamenném sloupu Nejsvětější Trojice v Teplicích, na výzdobě zámku a kostela v Cítolibečích a na plastikách v Černínském paláci na Hradčanech.¹¹¹

Ke konci Braunova života postupně přebíral uměleckou iniciativu jeho synovec Antonín Braun (1709—1742). Matyáše Bernarda Brauna sužovala plicní choroba, která byla pro kameníky obvyklá. Významný a vynikající sochař Matyáš Bernard Braun zemřel 15. února 1738. Činnost velmi aktivní sochařské dílny končí synovcovou smrtí v roce 1742.¹¹²

110 KAŠE, J., KOTLÍK, P. *Braunův Betlém: drama krajiny a umění v proměnách času*. Praha 1999, s. 16.

111 Tamtéž, s. 17.

112 Tamtéž, s. 16.

1.5. Braunův Betlém

František Antonín hrabě Špork měl své plány s krajinou kolem Kuksu, kterou se rozhodl upravit a přetvořit v jeden celek s parky, zahradami, alejemi a bohatou uměleckou výzdobou. Tak v přírodě kolem Kuksu nacházíme sochy, sousoší, reliéfy, kapličky a fontány. Špork byl člověkem aktivním, který se rád obklopoval lidmi. Jeho finanční situace mu dovolovala v hojné míře pořádání plesů, honů v jeho pražském paláci, Lysé a na Kuksu. Na druhé straně ho však velmi fascinoval odlišný způsob života lidí, kteří svůj život zasvětili Bohu v samotě na poušti. Obdivoval život poustevníků (eremitů).¹¹³ V době baroka nebyla výstavba pousteven něčím zvláštním a stala se takřka módní záležitostí. Roku 1701 hrabě nechal postavit poustevnu sv. Františka v lese u Stanovic. K zásadní proměně okolí došlo až později. Dne 26. února 1717 hrabě koupil od města Dvůr Králové lesnatý pozemek na návrší za Stanovicemi směrem k Žírči. Špork však neměl zájem o rozšíření honitby, ale o využití pískovcových skal, které se v lese nacházely. Záměrem bylo vybudování posvátného místa a prostředí vhodného pro meditování a náboženskému hloubání.¹¹⁴ Podnětem k výzdobě lesa monumentální sochařskou výzdobou se stal Šporkův spor s žirečskými jezuity. Představený řádu Adam Kirchmayer chtěl nechat postavit na výšině u Nového lesa Kalvárii a Šporka žádal o zřízení cesty přes Nový les od Žírče. Ke konci roku 1725 se hrabě s Kirchmayerem dohodli s tím, že i Šporkovi bude umožněno upravit si tuto cestu ke Kalvárii od eremitáže sv. Pavla.¹¹⁵ Z jezuitského plánu ale sešlo kvůli smrti superiora Kirchmayera a smlouva byla následně prohlášena za neplatnou. I přesto Špork začal s kácením lesa, aby vzniklo místo pro cestu ke Kalvárii. Na to si ale jezuité stěžovali a vzájemné počáteční napětí přešlo v nepřátelství.¹¹⁶ Komise projednávající spor o hranici Nového lesa a žirečského panství v září 1726 zjistila proměnu kamenů v reliéfy následujících postav: sv. Pavla Poustevníka sehnutého k zemi, ležícího Jana Křtitele, sv. Jana Quirina plazícího se ze sluje, lovícího sv. Huberta a sv. Máří Magdalénu.¹¹⁷ V Novém lese, jak se nově zakoupený pozemek nazýval, byla roku 1718 zahájena výstavba eremitáže sv. Antonína a sv. Pavla Poustevníka. Eremitáž sv. Antonína byla vybavena sklepem, kuchyní, chlívem a okolní zahradou. Dokončení eremitáží spadá do roku 1720 a jejich zánik do přelomu 18. a 19. století. Z eremitáže sv. Pavla zbylo pouze

113 HRDINA, Ignác, Antonín. *O hraběti Šporkovi, jeho Kuksu a Královédvorskou*. Červený Kostelec 2020, s. 101.

114 PREISS, P. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 2003, s. 327.

115 PROŠEK, J., NEUMANN, J. *Matyáš Braun - Kuks*. Praha 1959, s. 38.

116 Tamtéž, s. 39.

117 Tamtéž.

sedátko s knihou.¹¹⁸ V letech 1720—1721 vznikla ve Stanovicích kaple Nejsvětější Trojice a výše zmíněná eremitáž sv. Františka byla doplněna o skalní reliéf Stigmatizace sv. Františka, který je pravděpodobně první Braunovou prací tesanou do skály. Stavba kaplí a eremitáží v okolí Kuksu byla pouze předehrou k plánům v Novém lese. Podnětem pro vytvoření jedinečné lesní galerie byla návštěva Adršpašských skal, o kterých hrabě vypověděl: „*Myslím, že kdo chce vidět zázrak přírody a chce vším právem o něm hovořit, může pominout drsné pohoří pyrhenské a vysoké Alpy tyrolské a švýcarské a hledat jej na hranici slezského území.*“¹¹⁹ Při návštěvě skal hrabě vystoupal na nejvyšší vrchol a pozoroval okolí, ve němž rozpoznával ve skalách různé postavy. „*Za sebe mohu po pravdě prohlásit, že se mi sice za času mého života dostalo před oči mnoho pozoruhodných věcí, jak ztvárněných přírodou, tak i vytvořených uměním, ale nic z toho nepřesahovalo tyto adršpašské skalní útvary. Nespokojil jsem se však s tím, že jsem je viděl, ale abych je měl častěji k obdivu před očima, a navíc aby si ti, kteří nemají příležitost cestovat, mohli o tom učinit představu, dbal jsem především o to, aby se mnou byli tací lidé, kteří celou tamní oblast proměřili a se vším obdivuhodným obkreslili, z čehož také některé nákresy provádějí.*“¹²⁰

1.5.1. Vidění sv. Huberta

Vidění sv. Huberta¹²¹ je prvním reliéfem, na kterém začala Braunova dílna v roce 1722 pracovat. Práce Matyáše Bernarda Brauna z díla není přímo patrná, proto se soudí, že reliéf vytvořil jeden z tovaryšů.¹²² Reliéf byl dokončen v roce 1726. Hrabě byl vášnivým příznivcem lovu, proto je svatohubertska tematika ve šporkovském kulturním okruhu velmi frekventovaná.¹²³ Mladý šlechtic Hubert se stal patronem všech lovců, právě kvůli jeho zálibě v lovu. Dle legendy se Hubertovi na Velký pátek při lovu zjevil bílý jelen se zářícím krucifixem mezi parohy. To způsobilo, že svůj život Hubert zasvětil náboženství a žil jako poustevník. Atributy sv. Huberta jsou lesní roh a jelen s křížem. Franský biskup Hubert působivší v Lutychu zemřel v roce 727.¹²⁴

118 KŘÍŽKOVSKÝ, L., ŠOPOVOVÁ, J. *Braunův Betlém Kuks*. Pardubice 2004, s. 4.

119 PREISS, P. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 2003, s. 343.

120 Tamtéž, s. 344.

121 Obrazová příloha č. 9.

122 KAŠE, J., KOTLÍK, P. *Braunův Betlém: drama krajiny a umění v proměnách času*. Praha 1999, s. 51.

123 Tamtéž s. 44.

124 KŘÍŽKOVSKÝ, L., ŠOPOVOVÁ, J. *Braunův Betlém Kuks*. Pardubice 2004, s. 6.

1.5.2. Socha sv. Máří Magdalény

Po pár krocích od reliéfu Vidění se nachází socha sv. Máří Magdalény¹²⁵, pro jejíž zhotovení byla vybrána nízká a podlouhlá skála. První poustevnice a kajícnice ležící na kamenném loži se v Novém lese nachází od roku 1726. Jako poustevnice bývá prostě oblečena pláštěm nebo má tělo zahalené dlouhými vlasy.¹²⁶ Jejími atributy obvykle jsou lebka a krucifix. Vzhůru hledící a anděly vyhlížející žena se přes přirozenou erozi kamene, deformace obličeje, uraženou ruku a ubroušená chodidla kolovými pobozy řadí mezi nejlepší výsledky Braunovy dílny. S postavou Máří Magdalény je spojováno hlásání evangelia mezi pohany, uzdravování nemocných a konání zázraků a třicet let prožitých v jeskyni v Provence, odkud její duši odnesli andělé.¹²⁷

1.5.3. Socha sv. Jana Křtitele

Prorok Jan Křtitel, o šest měsíců starší než Ježíš, žil v judské poušti asketickým způsobem života. Kázal o mravní čistotě a byl to právě on, kdo pokřtil Ježíše Krista. Jan Křtitel bývá velmi často zobrazován, jak rozjímá nebo se modlí s beránkem u nohou. Častým atributem je beránek s nápisem *Ecce Agnus Dei*, který má svůj původ v Evangelii podle Jana [I, 29]: „Druhého dne ušel Jan Ježíše an jde k němu. I dí: Aj, Beránek Boží, kterýž snímá hřích tohoto světa“.¹²⁸ Jako předobraz poustevnictví byl prorok Jan zcela záměrně Šporkem zařazen do skupiny eremitů v Novém lese.¹²⁹ Socha vznikla na kusu rostlé skály v blízkosti balvanu, do kterého byla vytesána ovečka. Socha Jana Křtitele je velmi poškozená. Z dosud neznámých příčin socha přišla o hlavu i obě ruce. I přesto je řazena mezi vrcholná díla sochaře Matyáše Bernarda Brauna. Kromě pravděpodobného vandalizmu byla socha poškozována také vegetací. V trhlině pískovce se usadila bříza, která stále více rozevírala puklinu jdoucí ramenem Jana Křtitele. Při opravách v roce 1907 byl strom poražen a kořeny odstraněny. Chodidlo nohy utrpělo stejnou deformaci jako v případě sv. Máří Magdalény.¹³⁰

125 Obrazová příloha č. 10.

126 KAŠE, J., KOTLÍK, P. *Braunův Betlém: drama krajiny a umění v proměnách času*. Praha 1999, s. 53.

127 KRÍŽKOVSKÝ, L., ŠOPOVOVÁ, J. *Braunův Betlém Kuks*. Pardubice 2004, s. 7.

128 Tamtéž.

129 KAŠE, J., KOTLÍK, P. *Braunův Betlém: drama krajiny a umění v proměnách času*. Praha 1999, s. 56.

130 Tamtéž, s. 56—61.

1.5.4. Socha poustevníka Juana Garina

Legenda o poustevníkovi Juanu Garinovi¹³¹, která se rozšířila na počátku 16. století, nás zavádí na horu Montserrat, kde žil ctnostným životem až do chvíle, než se k němu uchýlila dcera bohatého hraběte, která utíkala před svým nechtěným snoubencem. Garinus dívku znásilnil a nakonec ji ze strachu před následky svého činu zabil. Odpuštění bylo vykoupeno krutým pokáním. Nikdy nesměl vzhlednout k nebesům. Bez oděvu a jako zvíře se musel plazit po zemi do doby, než mu Bůh odpustí. Po letech jej v jeskyni objevila smečka psů otce zavražděné dívky. V Novém lese je zachycen moment, kdy Juan Garin, překvapeně hledící mohutná a svalnatá postava s rozevlátými vlasy a vousy, leze z jeskyně vyrušen psí smečkou.¹³² Socha vznikla před zářím 1726, kdy je zaznamenána komisí řešící hraniční spor. Součástí celého výjevu je jeskyně částečně vysekaná do skály se stropem z velkých kamenů. Uvnitř jeskyně je reliéf Ukřižovaného spolu se sedátkem s vybroušeným otiskem ruky samotného Šporka. Hrabě místo rád navštěvoval. V nízkém reliéfu je nad sochou Garina vytesán Šporkův erb. Poustevník Garinus se řadí mezi nejzachovalejší díla z Nového lesa. Na mnoha místech sochy se dochovaly stopy sochařských nástrojů a zbytky polychromie v partiích břicha. Vlevo od vchodu do jeskyně stál lovecký pes vytesaný do kamene. Dnes je socha psa umístěna v kukském špitálním lapidáriu.

1.5.5. Socha poustevníka Onufria

Poustevník Onufrius žil ve 4. století po Kristu. Pobýval šedesát let v poušti, kde ho bochníky chleba živil každý den přilétající havran. Dle jiné legendy byl živen andělem nebo palmou. Umírajícího Onufria objevil poustevník Panfutius, který ale utekl, protože se polekal Onufriova vzhledu. Nakonec se však Panfutius vrátil a strávil s umírajícím v modlitbách jeho poslední noc před smrtí. Následující den s pomocí dvou lvů Panfutius Onufria pohřbil. Jedná se o velmi podobný motiv jako v případě sv. Antonína a Pavla.¹³³ Poustevník je zobrazován jako vyzáblý stařec s vousy, s rozčuchanými vlasy, oblečený do prosté tuniky, popřípadě bederní roušky z listí. Jeho hlavními atributy jsou kalich a hostie. Z hlediska ikonografického určení byl s touto sochou problém, protože úřední protokol

¹³¹ Obrazová příloha č. 11.

¹³² KAŠE, J., KOTLÍK P. *Braunův Betlém: drama krajiny a umění v proměnách času*. Praha 1999, s. 61—68.

¹³³ KŘÍŽKOVSKÝ, L., ŠOPOVOVÁ, J. *Braunův Betlém Kuks*. Pardubice 2004, s. 10.

z roku 1726 na místě sochy zaznamenává sv. Pavla stejně jako další zápis z roku 1729. Socha sv. Pavla by byla postavena zcela logicky u eremitáže a ne sto metrů od ní. Proto se soudí, že se skutečně jednalo o sochu poustevníka Onufria.¹³⁴ Oproti sousednímu Kladsku se v Čechách jeho legenda vyskytuje jen sporadicky. Sochy obou poustevníků Onufria¹³⁵ a Garina patří v Novém lese k nejzachovalejším výjevům vůbec.

1.5.6. Reliéfy Narození Páně, Klanění pastýřů, Příchod tří králů

V létě 1727 začala Braunova dílna pracovat v blízkosti reliéfu Vidění sv. Huberta na třech nejoblíbenějších tématech křesťanského umění. S přestávkami dílna tvořila od roku 1727 do 1732, kdy bylo dílo dokončeno. Náměty byly převzaty z novozákonních evangelií. Ucelenou představu o díle získáváme z opisů Braunových účtů ke konci roku 1731. „*Narození Páně s velkým andělem, mimo to 9 menších andělů na nebi i s klenbou (z oblaků), pak v basreliéfu Ježíšek, Marie a Josef spolu se sedmi pastýři. Rovněž na nebi v oblačné klenbě čtyři menší andělé, dohromady 26 figur. Se vši kamenosochařskou a lamačskou prací činí vše dohromady 550 zlatých. Pak také svatí tři králové se všemi svými sloužícími, koňmi a velbloudy, tedy celé a poloviční figury, představují dohromady 23 kusů, kterážto práce činí po zásluze 480 zlatých.*“¹³⁶ Následující rok bylo místo doplněno o dalšího klečícího pastýře, hraběcí erb a vyhloubenou jeskyni. „Nebeská klenba“ se bohužel zřítela a kamenní pastýři byli zničeni. Anděl Gloria chválící Boha byl nakonec převezen do zahrady špitálu, kde své místo našla i socha sv. Jeronýma, původně stojící v jeskyni. Reliéfy Klanění a příchodu mají torzální charakter kvůli zuráženým hlavám a končetinám.¹³⁷ Samostatně stojící sochy pastýřů byly zničeny. Dochovalo se pouze jedno torzo těla bez hlavy a dvě torza nohou.¹³⁸ Prostor mezi kolmými stěnami Příchodu tří králů byl vyplněn vytesaným klečícím služebníkem přidržujícím roucho prvnímu králi a žebrákem s dřevěnou nohou, který odkazoval na Šporkovu hospitální nadaci určenou pro vojáky vracející se z tureckých válek. Obecně se má zato, že v této závěrečné stavební fázi v Novém lese již Braunův vliv slábl vlivem nemoci. Práci přebírali mladší tovaryši, mezi nimiž bývá nejčastěji zmiňován Antonín Braun. Studna Jákobova je zmíněna v inkvizičním protokolu z roku 1729.¹³⁹ Z postav jsou dnes pouze torza.

134 KAŠE, J., KOTLÍK, P. *Braunův Betlém: drama krajiny a umění v proměnách času*, s. 69—72.

135 Obrazová příloha č. 12.

136 KAŠE, J., KOTLÍK, P. *Braunův Betlém: drama krajiny a umění v proměnách času*. Praha 1999, s. 78.

137 Obrazová příloha č. 13.

138 KAŠE, J., KOTLÍK, P. *Braunův Betlém: drama krajiny a umění v proměnách času*, s. 72—82.

139 HRDINA, I., A. *O hraběti Šporkovi, jeho Kuksu a Královédvorskou*. Červený Kostelec 2020, s. 71—88.

1.6. Michael Jindřich Rentz

1.6.1. Stručný životopis

„Hrabě Špork se svými rozsáhlými úkoly znamenal... pro rytce [Rentze] mimořádnou šanci, jaká se v Čechách 18. století skutečně nenabízela nikde jinde.“¹⁴⁰ Barokní rytec a kreslíř Michael Jindřich Rentz se narodil 6. ledna 1698 v Norimberku. Rentzova kariéra byla předurčena rodinnými tradicemi a již od počátku se počítalo s tím, že syn u řemesla zůstane. Rentzův děd z matčiny strany byl řezáčem skla a drahokamů. Po svém otci Johannu Ludvíkovi měl pokračovat v pasířské profesi, v pořadí už jako třetí generace.¹⁴¹ Není pochyb o zděděném nadání, nicméně i tak bylo důležité, aby bylo nadání dále rozvíjeno. Rentz docházel do kreslířské akademie a kolem roku 1716 působil u velkoknížecího dvorního rytce španělského původu Josefa Montalegreho. Na zasvěcení do rytecké techniky ale nebylo mnoho času kvůli mistrově smrti roku 1718. Tak se dvacetiletý Rentz ujal vedení dílny po svém učiteli.¹⁴²

Johann Daniel de Montalegre, mistrův syn, pracoval ještě nějaký čas spolu se svým nadanějším otčímem Rentzem do doby, než se Johann Daniel odstěhoval do Žitavy (1726), ve které si založil vlastní dílnu, oženil se, stal se radním a založil kreslířskou školu.¹⁴³

Do kontaktu s Čechami přišel Rentz roku 1722, kdy ještě v Norimberku vyryl vyobrazení slavnostní dekorace. Ta byla umístěna před západním průčelím katedrály svatého Víta při beatifikaci Jana Nepomuckého. K témuž roku je rovněž doložena Rentzova přítomnost na Kuksu, protože byl Šporkovi doporučen pro výzdobu Křesťanského roku (pasáže epištol a evangelií odpovídají soustavě římského misálu). Díky této zakázce se Rentz již „na doživotí“ se svou dílnou přesunul na Čech. Špork Rentze (nikoli neprávem) považoval za svého „dvorního rytce“.¹⁴⁴

Po příjezdu do Kuksu začal pracovat na vedutách hraběcích panství¹⁴⁵, kterým sice početná, leč primitivní dřívější výtvarná tvorba nemohla konkurovat. Následovaly pohledy na lovecké tuskulum Bonrepos u Lysé nad Labem a lázně v Podole u Heřmanova Městce. Rozsah rytcovy práce je obrovský a dle Jiřího Šerých čítá kolem 700 položek. Rentz byl v osobním kontaktu s Matyášem Bernardem Braunem. To dokládá Rentzova rytina

140 ŠERÝCH, Jiří. *Michael Rentz dvorní rytec hraběte Šporka*. Praha 2004, s. 429.

141 HŮLEK, Julius, ŠERÝCH, Jiří. *Tanec smrti*. Praha, 1995, s. 8.

142 Tamtéž.

143 HRDINA, I., A. *O hraběti Šporkovi, jeho Kuksu a Královédvorskou*. Červený Kostelec 2020, s. 522

144 Tamtéž, s. 521.

145 Malý pohled na Kuks z roku 1723. O rok později vytvořil rozměrnější pohled na Kuks doplněný o loveckou scénu.

sochařova „Iusthausu“ z pražského Zderazu vzniklá kolem roku 1725.

Rentz přišel do Čech z protestantského Norimberka, kde byl pokřtěn. To byl ale problém, protože v době vlády Karla VI. v Čechách jinověrci být nesměli. Špork na svém panství ubytoval Rentze ilegálně. Při obžalobě ze šíření kacířství bylo Šporkovi rovněž vytknuto, že na svém panství nechává „mnohé kacíře z ciziny a přátelsky se s nimi stýkal“. Jeden z nich byl na panství dokonce sedm let (jednalo se právě o Rentze) a zhotovoval urny, do kterých lázeňští hosté vhažovali pamflety mířící na žiřečské jezuitu.¹⁴⁶ Rentz nakonec konvertoval ke katolictví, což bylo podmínkou pro jeho setrvání v Kuksu. Umělcova víra ale ani předtím neměla vliv na tvorbu zaměřenou na duchovní katolická témata. Rentz zpodoboval barokního světce Jana Nepomuckého, poustevníky. Ilustroval cenzurou nepovolený Křesťanský rok. Realizoval množství hraběcích nápadů. Například rytiny Prase, ďábel a prokurátor, Tanec smrti, Psí rozhovor. Rentz pro Šporka nebyl „pouze“ vynikajícím rytcem a kreslířem, ale stal se také jeho důvěrníkem.¹⁴⁷

Rentzova dílna byla v Kuksu aktivní i po Šporkově smrti roku 1738, objednávek ale značně ubývalo. Šporkova dědička Anna Kateřina o nejevila zájem Kuks, stejně jako její manžel František Karel Rudolf Swéerts-Špork. Rentz tedy sháněl zakázky kde se dalo. Pracoval například pro kukský konvent milosrdných bratří nebo pro pražské jezuitu.

Michael Jindřich Rentz, ač vedle Petra Brandla a Matyáše Bernarda Brauna opomíjený, patří mezi nejvýznamnější české výtvarné umělce své doby. Rentz zemřel 20 let po Šporkovi v Kuksu. Skonal na následky tyfu, který do Kuksu v zimě na přelomu let 1757/1758 zavlekli rakouští vojáci vracející se z bitvy u Leuthenu, která proběhla v rámci sedmileté války. Tyfus se tehdy rozšířil takovým způsobem, že na něj v Kuksu zemřely 4000 vojáků a mnozí domácí obyvatelé. Mrtvá těla byla pohřbena v Horním Kuksu v místech, kde dnes stojí „tyfová“ kaplička. Další společné hroby jsou u Choustníkova Hradiště. V některém z nich je Rentz pochován.¹⁴⁸ Dne 25. srpna 2013, 255 let od tyfové epidemie, Rentzovo muzeum barokního tisku v Kuksu zasadilo v místě společného hrobu u kukské kapličky lípu.

146 Žalobu z roku 1730 vedl fiskální ředitel Jan František Blovský. Viz HRDINA, I., A., *O hraběti Šporkovi, jeho Kuksu a Královédvorskou*. Červený Kostelec 2020, s. 71—88.

147 HRDINA, I., A. *O hraběti Šporkovi, jeho Kuksu a Královédvorskou*. Červený Kostelec 2020, s. 523.

148 Tamtéž, s. 523—524.

1.6.2. Tanec smrti

Nejen v myšlenkách hraběte, ale i v jeho životním prostoru bylo velmi časté *memento mori*. Rentzův Tanec smrti byl dílem, na které byl hrabě velmi pyšný. Na tomto místě připomeňme samotnou koncepci kukského areálu s jeho protilehlými břehy. Celé místo jako když naznačuje životní pouť každého člověka, který směřuje od narození a užívání si života ke stáří a smrti. Při různých společenských událostech Špork údajně vycházel se svými hosty na balkon svého zámku a ukazoval směrem do rodové hrobky, kde viděli hořící plamínek, symbol věčného světla.¹⁴⁹ *Memento mori*, samo o sobě v baroku intenzivní, bylo Šporkovi velmi blízké, a proto se odrazilo nejen v architektuře Kuksu, ale také v literatuře (nábožensko-filozofických prózách), sochách, obrazech a rytinách. Například lebka, symbol lidské časnosti, byla velmi intenzivně používaným symbolem jak Šporkem, tak v baroku obecně.¹⁵⁰ O Šporkovi je známo, že si v ložnici pražského paláce vystavil lebku své matky Eleonory Marie, kterou si přivezl z hrobu ve Valencienne, kde byla pohřbena. Lebky se také velmi často objevují u plastik Matyáše Bernarda Brauna, u andělů Blažené a Žalostné smrti, sochy Náboženství nebo poustevníka Onufria.

1.6.2.1. Fresky ve špitální chodbě

Cyklus Tanec smrti (několik desítek obrazů) nechal hrabě namalovat v dlouhé přízemní chodbě severní části kukského špitálu.¹⁵¹ Kvalita a rozsah maleb byly narušeny vlhkostí a následným zabílením. Voda ale nebyla jediným živlem postupně způsobujícím zkázu díla. Na přelomu let 1757—1758 se špitál stal útočištěm raněných vojáků po bitvě u Leuthen (dnes SRN). Vzhledem k počtu raněných byla improvizovaná lůžka rozmístěna po celé budově. Severní chodba poskytla dobré zázemí pro hromadné ošetřování raněných, kteří sami mechanicky mohli zasáhnout do maleb.¹⁵² O vytvoření cyklu ještě před jeho zabílením nás informuje hlášení cenzora Jana Františka Michálka z 18. listopadu 1729. Královéhradecký cenzor kritizoval útočné verše pod výjevem Advokáta, Opata a Mnicha, které nechal zatříť. Smrt Milenců dal odstranit úplně.¹⁵³

Principem tance smrti je rovnost všech společenských stavů před smrtí, od papeže k mnichovi, od císaře k žebrákovi. Princip byl známý již ve středověku a souvisí s černou

149 ŠERÝCH, J. *Michael Rentz dvorní rytec hraběte Šporka*. Praha 2007, s. 278.

150 Obrazová příloha č. 14.

151 Obrazová příloha č. 15.

152 ŠERÝCH, J. *Michael Rentz dvorní rytec hraběte Šporka*. Praha 2007, s. 279.

153 Tamtéž, s. 280.

smrti v polovině 14. století. Kolem roku 1400 vznikl cyklus v ženském klášteře v Basileji a druhý ke konci 15. století ve zdejší dominikánské klášteře. Cykly byly v čase rozvíjeny, až se dostaly v 18. století k Rentzovi. Ve šporkovském prostředí je cyklus rozvíjen nejdříve literárně v tzv. Bonreposké knížce, kterou nechal hrabě v němčině vytisknout v letech 1720 a 1721. Část knihy nechal přeložit pro své poddané do češtiny, kde je nejdůležitější padesátistofá báseň Todten Tantz – Smrtí tanec.¹⁵⁴ Tato báseň neznámého autora byla Rentzovou předlohou. Rentzův tanec vyšel ve dvou knižních vydáních. V Linci roku 1753 a ve Vídni roku 1767. Ve druhém vydání je zpráva, která dává do souvislosti Rentzovy rytiny s malbami v Kuksu. Rentz však tvůrcem fresek v přízemní chodbě nebyl.¹⁵⁵ V roce 1987 došlo k odhalení dvou polí ve špitální chodbě. Po prozkoumání se ukázalo nepřilíš kvalitní zpracování odhalených fresek, které nemají s Rentzovou kompozicí nic společného. Pod obrazy Kardinála a Blázna byly nalezeny německé verše, které jsou totožné s Tancem smrti v „Bonreposké knížce“.¹⁵⁶ Z toho vyplývá, že verše vznikly ještě před nástěnnými malbami. Nyní se vrátíme k básníkovi a jeho padesáti strofám. Ani toto číslo nebylo nahodilé a je velmi pravděpodobné, že tento počet inicioval sám Špork právě kvůli chodbě, kde se nacházelo přesně padesát volných míst pod meziokenními klenebními pásy.¹⁵⁷ Na počátku celého díla stojí Šporkova idea vyzdobit chodbu Tancem smrti, která byla přednesena básníkovi. Po roce 1720 se báseň dostala k malíři a nakonec po 15 až 20 letech k Rentzovi. Ten při své práci čerpal, stejně jako básník a malíř, z Holbeinova Bilder des Todes.¹⁵⁸ Nicméně Rentz pro své kartuše s nápisy na grafických listech použil verše jiné než malíř. V této souvislosti zde máme informaci ze vzpomínek umělceva žáka Jana Jiřího Balzera: „vedle svého umění Rentz také velice miloval krásné vědy a měl také mnohé další schopnosti. Skládal rozličné básně, které, i když byly určeny k tisku, nikdy nespátřily světlo světa.“¹⁵⁹ Z toho lze soudit, že je Rentzův Tanec smrti kombinací jeho literárního a výtvarného umění.

154 HŮLEK, J., ŠERÝCH, J. *Tanec smrti*. Praha 1995, s. 12.

155 ŠERÝCH, J. *Michael Rentz dvorní rytec hraběte Šporka*. Praha 2007, s. 293.

156 HŮLEK, J., ŠERÝCH, J. *Tanec smrti*. Praha 1995, s. 13.

157 ŠERÝCH, J. *Michael Rentz dvorní rytec hraběte Šporka*. Praha 2007, s. 293.

158 HŮLEK, J., ŠERÝCH, J. *Tanec smrti*. Praha 1995, s. 13.

159 ŠERÝCH, J. *Michael Rentz dvorní rytec hraběte Šporka*. Praha 2007, s. 297.

2. Didaktická část

Bakalářská práce kromě části teoretické obsahuje část didaktickou, ve které se zabývá návrhem pěti vyučovacích hodin spolu s dějepisnou exkurzí do Kuksu. Vyučovací hodiny a exkurze jsou určeny žákům osmých ročníků základních škol.

2.1. Rámcový vzdělávací program

Základní vzdělávání navazuje na vzdělávání předškolní. Jedná se o jedinou etapu vzdělávání, kterou musí povinně absolvovat všichni žáci z populace. Konkrétně ve dvou obsahově, didakticky a organizačně na sebe navazujících stupních. Základní vzdělávání na 1. stupni má za úkol především usnadnit žákům přechod mezi předškolním vzděláváním a rodinnou péčí do pravidelného a systematického vzdělávání. Základní vzdělávání 2. stupně pomáhá žákům získávat vědomosti, dovednosti a návyky vedoucí k samostatnému učení a utváření postojů a hodnot, které směřují ke kultivovanému a uvážlivému chování, odpovědnému rozhodování, respektování práv a povinností občana Evropské unie i České republiky. Pojetí vzdělávání na 2. stupni je stavěno na větších učebních možnostech s využitím náročnějších metod práce s možností zadávat dlouhodobější úkoly nebo projekty. Tím se na žáky přenáší mnohem větší odpovědnost ve vzdělávání a současně také v organizaci školy.¹⁶⁰

V rámci základního vzdělávání dochází k utváření a postupnému rozvíjení klíčových kompetencí. Cílem je poskytnout základ všeobecného vzdělání, jenž se orientuje především na praktické jednání a situace v životě.

Souhrn vědomostí, schopností, hodnot, postojů a dovedností označujeme jako klíčové kompetence důležité pro jedincovo uplatnění a osobní rozvoj. Smyslem a cílem je, aby žáci získali klíčové kompetence na takové úrovni, která je pro ně dosažitelná, a tak se připravili na následující vzdělávání a uplatnění ve společnosti. V průběhu základního vzdělávání jsou za klíčové považovány kompetence:

- učení
- řešení problémů
- komunikativní
- sociální a personální
- občanské

¹⁶⁰ MŠMT, *Rámcový vzdělávací program pro základní školy*. Praha 2021, s. 8.

- pracovní
- digitální

RVP ZV se dělí do devíti vzdělávacích oblastí. Téma bakalářské práce spadá pod vzdělávací oblast Člověk a společnost, konkrétně ke vzdělávacímu oboru dějepis. V oboru dějepis jsou v RVP ZV rovněž určeny očekávané výstupy vedoucí k tomu, aby žáci nabyté a osvojené učivo dokázali uplatnit v praxi. V případě této bakalářské práce se jedná o očekávané výstupy vzdělávacího obsahu s názvem: OBJEVY A DOBÝVÁNÍ. POČÁTKY NOVÉ DOBY. Učivo tohoto obsahu je:

- renesance, humanismus, husitství, reformace a jejich šíření Evropou
- zámořské objevy a počátky dobývání světa
- český stát a velmoci v 15.—18. století
- barokní kultura a osvícenství¹⁶¹

V RVP ZV jsou obsaženy okruhy, které se nazývají průřezová témata. Upozorňují na problémy současné doby a současného světa. Tím se stávají součástí základního vzdělávání a pomáhají v rozvíjení osobnosti, postojů a hodnot žáků, podporují individuální uplatnění i vzájemnou spolupráci. Mezi průřezová témata patří:

- osobnostní a sociální výchova
- výchova demokratického občana
- výchova k myšlení v evropských globálních souvislostech
- multikulturní výchova
- enviromentální výchova
- mediální výchova¹⁶²

161 MŠMT, *Rámcový vzdělávací program pro základní školy*. Praha 2021, s. 60.

162 Tamtéž, s. 132.

2.2. Didaktika dějepisu

Didaktika dějepisu se komplexně zabývá teorií vyučování a zkoumá dějepisnou výuku na základních a středních školách. Cílem je strukturování obsahu a vytvoření efektivních postupů tak, aby se dějepis spolupodílel na rozvoji vědomostí, dovedností a posiloval tvorbu žádoucích hodnot mladé generace.¹⁶³

Zároveň je didaktika dějepisu vědou o historickém vzdělávání a je rovněž součástí historické kultury. Zájmem dějepisné didaktiky je vstoupení objektivního světa s jeho historicitou do vzdělávání s cílem historicky vzdělat jednotlivce i celou společnost a aplikovat výsledky historiografie do vědomí a chování společnosti.¹⁶⁴ Oborová didaktika vychází ze zásad obecné didaktiky. Jde především o strukturu výuky. V první přípravné fázi se výuka plánuje společně s tvořením výukového programu. V návaznosti na plánování a tvorbu programu jsou vybírány prostředky a pomůcky. Druhou fází je výuka a ve třetí fázi probíhá kontrola a hodnocení. V praktické rovině je výuka dějepisu vymezena následovně:

1. cílem výuky dějepisu v oblasti informativní, formativní a metodologické
2. organizací výuky, kam patří pravidla a normy, jimiž je stanoven rámec výuky a její formy
3. metodami, formami a prostředky výuky.¹⁶⁵

Didaktika dějepisu se zabývá otázkami vyučovacích metod, efektivnosti výuky a vlastním historickým výzkumem oboru. Můžeme ji chápat jako využití teoretických znalostí při výuce. Vychází z metodologie historické vědy a z metodiky historikovy práce. Důležitý je zde rozdíl mezi učitelem dějepisu a historikem. Učitel dějepisu vytváří žákům určitý obraz, zatímco historik předkládá obraz minulosti ostatním historikům a široké veřejnosti. Historik při své práci vychází primárně z bádání pramenného, kdežto učitel musí dokázat zobecnit a zjednodušit historický jev, pracovat s vydanými prameny a odbornou a populárněnaučnou literaturou jako se studijními materiály.¹⁶⁶

163 JULÍNEK, Stanislav. *Základy oborové didaktiky dějepisu*. Brno 2004, s. 9.

164 ČAPEK, Vratislav. *Úvod do studia didaktiky dějepisu*. Plzeň 2005, s. 7.

165 PARKAN, František. *Didaktika dějepisu*. Praha 2014, s. 30.

166 Tamtéž, s. 31.

2.3. Dějepis jako vyučovací předmět

V dějepise jsou žáci postupně seznamováni s historickým vývojem lidské společnosti. Jedná se o složku dějepisu s názvem informativní. Z hlediska formativního jde o formování hodnot žáka a ve složce metodologické je důraz kladen na práci s fakty, mapou a dalšími druhy učebních materiálů a pomůcek.¹⁶⁷ V současné době je důležitá mezipředmětovost. V té souvislosti se hledají průřezová témata, která mohou být probírána v různých předmětech (např. holocaust nebo totalitarismus). Úzký vztah k dějepisu má občanská výchova, zeměpis, český jazyk a literatura a cizí jazyky. Historismus je ve své podstatě obsažen ve všech vědních disciplínách.¹⁶⁸ V předmětu jsou rozvíjeny klíčové dovednosti. Tedy to, co by žák měl po absolvování předmětu umět, ne jen znát. Nejčastěji se jedná o dovednosti jako tvořit, hodnotit, analyzovat, aplikovat, rozumět a zapamatovat si. Preferovány jsou dějiny 20. století, naopak redukovány jsou dějiny pravěku a starověku.¹⁶⁹

2.4. Didaktické využití regionální historie

*„Regionální dějiny nabízejí k využití hmotné památky, písemné prameny, ústní tradici, pro moderní dějiny využití oral history, thesaurus dějinných i „nedějinných“ osobností, i tzv. „míst paměti“, do nichž se koncentruje dějinná paměť.“*¹⁷⁰ Výuka regionální historie v rámci dějepisu je velmi významná. Výuka zaměřená na nadnárodní celky umožňuje odbourávat negativní etnické stereotypy a předsudky a pomáhá lepšímu interkulturnímu porozumění. Na druhé straně ale důraz na místní historii u žáků probouzí a prohlubuje zájem a vztah k vlastní historii, úctu ke kulturnímu dědictví a zároveň představuje něco, co je žákům blízké. Tak je respektován didaktický postup od blízkého ke vzdálenějšímu a od známého k obecnějšímu. Regionálními dějinami se zpracovávají dějiny určitého místa (teritoria), které jsou ale zároveň součástí velkých dějin národa. Historický region chápeme jako celkem samostatnou část širokého historického celku. Je historicky podmíněný, územně ohraničený společenský teritoriální systém, jenž je tvořen jednotlivými menšími částmi spolu se vzájemnými vztahy uvnitř i navenek a odlišuje se od jiných systémů.¹⁷¹

167 PARKAN, František. *Didaktika dějepisu*. Praha 2014, s. 39.

168 LABISCHOVÁ, Denisa, GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu dějepisu*. Ostrava 2008, s. 26.

169 Tamtéž, s. 26—29.

170 KUKLÍK, Jan. *Regionální dějiny v dějepisném vyučování na českých a slovenských školách*. Ústí nad Labem 2006, s. 18.

171 SVOBODA, Lubomír. *Regionální dějiny ve vyučování dějepisu*. České Budějovice 1986, s. 5—6.

Zařazení regionálních dějin do výuky dějepisu má celkem čtyři dobré důvody. Prvním důvodem je konfrontace velkých (národních) a malých (regionálních) dějin. Žáci si uvědomí, že skutečnosti zásadní pro centrum mohou okolní regiony vnímat jinak a mohou pro ně mít odlišný smysl. Další důvod je ten, že žáci získají povědomí o specifčnosti určitého regionu. Třetím důvodem je propojení mezi rodinou, krajem a školou. A nakonec spojení dějepisné výuky s konkrétním místem.¹⁷² Využití regionální historie umožňuje splnění tří didaktických principů: názornost (od konkrétního k abstraktnímu), přístupnost (od blízkého ke vzdálenému, od známého k neznámému), aktivita (cílevědomé pozorování, poznávání, porovnávání).

¹⁷² MĀRC, Josef, LENCOVÁ, Hana. *Brána školního dějepisu otevřená: (možnosti výuky mimo školu)*. Ústí nad Labem 2012, s. 162—163.

3. Výuka a dějepisná exkurze

Výukový celek je zaměřen na život hraběte Františka Antonína Šporka žijícího v letech 1662—1738 a na hraběcí sídlo Kuks s jeho historií, barokními památkami a významné umělce doby, kteří se podíleli na výzdobě místa (Matyáš Bernard Braun, Michael Jindřich Rentz). Výuka tématu je určena žákům osmých ročníků základních škol. Cílem výukového celku a všech s ním spojených výukových činností je náhled do českého barokního období prostřednictvím regionálních dějin a osobu významného mecenáše umění a šlechtice Františka Antonína Šporka.

Navrhovaná výuka je, společně s dějepisnou exkurzí, vhodnou pomůckou pro naplnění očekávaných výstupů v dějepise v rámci vzdělávacího obsahu OBJEVY A DOBÝVÁNÍ. POČÁTKY NOVÉ DOBY. Téma bakalářské práce můžeme zařadit do těchto očekávaných výstupů: „žák rozpozná základní znaky jednotlivých kulturních stylů a uvede příklady významných kulturních památek.“¹⁷³ V rámci učiva daného vzdělávacího obsahu zasahuje tato práce do učiva: *barokní kultura a osvícenství*. Dějepisné téma je spojené s dalšími předměty: výchova k občanství, přírodopis a zeměpis.

Výuka se svými aktivitami a exkurzí rozvíjí u žáků tyto klíčové kompetence:

- učení – žák samostatně pozoruje a experimentuje, získané výsledky porovnává, kriticky posuzuje a vyvozuje z nich závěry pro využití v budoucnosti, operuje s obecně užívanými termíny, znaky a symboly, uvádí věci do souvislostí, propojuje do širších celků poznatky z různých vzdělávacích oblastí
- řešení problémů – žák kriticky myslí, činí uvážlivá rozhodnutí, je schopen je obhájit, samostatně řeší problémy, volí vhodné způsoby řešení, osvědčené postupy aplikuje při řešení obdobných nebo nových problémových situací
- komunikativní – žák formuluje a vyjadřuje své myšlenky a názory v logickém sledu, vyjadřuje se výstižně a kultivovaně v písemném i ústním projevu, naslouchá promluvám druhých lidí, rozumí různým typům textů a záznamů, obrazových materiálů, využívá informační a komunikační prostředky a technologie pro kvalitní a účinnou komunikaci s okolním světem
- sociální a personální – žák účinně spolupracuje ve skupině, podílí se na utváření příjemné atmosféry v týmu, přispívá k diskusi v malé skupině i k debatě celé třídy, chápe potřebu efektivně spolupracovat, ovládá a řídí svoje jednání a chování tak, aby dosáhl pocitu sebeuspokojení a sebeúcty

173 MŠMT, *Rámcový vzdělávací program pro základní školy*. Praha 2021, s. 59.

- občanské – žák respektuje, chrání a ocení naše tradice a kulturní i historické dědictví, projevuje pozitivní postoj k uměleckým dílům, smysl pro kulturu a tvořivost, aktivně se zapojuje do kulturního dění, respektuje přesvědčení druhých lidí
- pracovní – žák přistupuje k výsledkům pracovní činnosti nejen z hlediska kvality, funkčnosti, hospodárnosti a společenského významu, ale i z hlediska ochrany svého zdraví i zdraví druhých, ochrany životního prostředí i ochrany kulturních a společenských hodnot¹⁷⁴
- digitální – žák ovládá běžně používaná digitální zařízení, aplikace a služby, využívá je při učení i při zapojení do života školy a do společnosti, získává, vyhledává, kriticky posuzuje, spravuje a sdílí data, využívá digitální technologie, aby si usnadnil práci, předchází situacím ohrožujícím bezpečnost zařízení i dat¹⁷⁵

Výuka se všemi činnostmi a exkurzí má své stanovené cíle, které jsou uvedeny, a podporuje rozvíjení těchto klíčových kompetencí: vědomostních, dovednostních, postojů a hodnot.

174 MŠMT, *Rámcový vzdělávací program pro základní školy*. Praha 2021, s. 10–13.

175 Tamtéž, s. 13.

3.1. Podoba výuky

Výukové aktivity včetně exkurze se zaměřují na život šlechtice v době baroka na území Čech v době 17. a 18. století. Na konkrétním životním osudu Františka Antonína Šporka žáci zjistí, jaký byl život aristokrata v době baroka. Práce se v další rovině zaměřuje na barokní umění a umělce pracující pro hraběte. Špork byl nejen bohatým šlechticem, ale také velmi významným mecenášem umění, který neváhal investovat nemalé prostředky do zkrášlení svých sídel a realizace svých uměleckých, krajínotvorných a urbanistických nápadů. Kromě šlechtického způsobu života se žáci seznámí s barokní architekturou, stavitelstvím, barokním sochařstvím a rytečtvím (knižní grafikou).

Barokní sochařství reprezentuje Matyáš Bernard Braun a rytečtví Michael Jindřich Rentz, oba ve „službách“ hraběte Šporka. Architektura, stavitelství, sochařství a další umělecké památky budou žákům představeny na příkladu kukského areálu, kde se hraběcí umělecké a krajínotvorné cítění projevilo nejvíce.

Ke každé vyučovací hodině jsou uvedeny výchovné a vzdělávací cíle. Mnou navrhované aktivity si mohou učitelé volně upravovat dle svých potřeb s ohledem na schopnosti žáků. Je na učitelích, aby zvážili, zdali se pro určitou třídní skupinu hodí níže navrhované aktivity v celém poskytnutém rozsahu, nebo budou vyžadovat jisté úpravy provedené příslušným pedagogem.

Didaktická část je ukončena exkurzí do Kuksu. Její podstatná část se uskuteční v terénu. Proto navrhuji, aby ji učitel naplánoval na květen nebo červen kvůli vhodnějšímu a teplejšímu počasí.

3.2. První vyučovací hodina

První vyučovací hodina je celkovým uvedením do tematického bloku, který se týká Františka Antonína hraběte Šporka, barokní doby a umění v Čechách. Slouží především k tomu, aby žáci zjistili základní informace o Šporkově životním osudu, jeho uměleckých aktivitách, které se nemalou měrou zapsaly do dějin barokního umění na území Čech.

V průběhu této hodiny budou splněny následující výchovně vzdělávací cíle:

- vědomostní cíle: žák si zopakuje dosud probrané učivo o barokní kultuře v českých zemích během třicetileté války a po ní, přejímá nová historická fakta a terminologii
- dovednostní cíle: žák shromažďuje osvojené učivo, vyvozuje souvislosti, dokáže efektivně formulovat své myšlenky
- výchovné cíle: žák respektuje stanovená pravidla práce a spolupráce, vytváří si hodnotový vztah k výsledkům práce své i ostatních

3.2.1. Myšlenková mapa

Po úvodních formalitách (pozdravení, zápis do třídnické knihy, seznámení žáků s plánem a cílem hodiny) učitel napíše na tabuli velkými tiskacími písmeny „BAROKO“ a slovo dá do kruhu. Žáci jsou následně vyzváni, aby chodili k tabuli a psali vše, co je ke slovu baroko napadne. Tak dojde k vytvoření myšlenkové mapy, která je tzv. evokační metodou.¹⁷⁶ Pomocí této metody učitel zjistí, co již žáci o baroku vědí. Učitel je tu moderátorem, který zpočátku nic nevykládá a pouze zajišťuje „provoz“ aktivity. Metoda je hravá, týmová, zábavná, při níž se zapojuje celá třída. Může se stát, že někdo z žáků nebude mít zájem spolupracovat. Učitel za žákem přijde s cílem zjistit, co se děje. Důležité je, aby učitel na žáka neupozornil slovně. Tak se nenaruší průběh a plynulost činnosti. Nespolupracujícímu žákovi stačí domluvit, popřípadě mu pomoci (nápovědou, radou), aby se mohl zapojit.¹⁷⁷ Při psaní na tabuli nikdo nikoho neopravuje. S chybami se pracuje až po dokončení myšlenkové mapy.

Myšlenková mapa žákům připomene základní údaje o baroku: vznik názvu umělecko-kulturního směru¹⁷⁸, místo vzniku (Itálie a Francie) dobu trvání (17. až 18. století), co znamená, že se jednalo o univerzální umělecký sloh v tehdy osídleném světě. Žáci si připomenou, že se baroko obecně považuje za symbol protireformace hlavně v Čechách

¹⁷⁶ ČAPEK, Robert. *Líný učitel: cesta pedagogického hrdiny*. Praha 2018, s. 38.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 50.

¹⁷⁸ TAPIÉ, Victor, Lucien. *Barok*. Bratislava 1971, s. 4—18.

a na Moravě (obecně v habsburských zemích). Důležité je, aby učitel žákům vysvětlil, že by v českých zemích baroko bylo i bez protireformace. Baroko však nepředstavuje pouze církevní sloh, ale také světský (např. barokní zámky, letohrádky, lovecké zámky). Zopakují si znaky jako je dynamika, důraz na cit, monumentálnost, křivky – oblé linie, ale že je i baroko klasicizující (například zámek Versailles ve Francii nebo Schönbrunn u Vídně). Děti si uvědomí, že docházelo k prolínání světské i církevní architektury (například zámek Vranov nad Dyjí se svým zámeckým kostelem). V myšlenkové mapě se mohou objevit informace o selském baroku (19. století) a dalších památkách v České republice (žáci uvádějí jejich názvy), malířství, sochařství, hudbě a literatuře. Po ukončení činnosti učitel žáky nechává postupně objasňovat pojmy napsané na tabuli.

Po vysvětlení všech pojmů pedagog žáky pochválí za dobrou práci a celé třídě udělí jedničku za aktivní přístup k výuce. V závěru představí následující plán hodin. Žáci se spolu s učitelem budou zabývat osobností Františka Antonína hraběte Šporka (barokním šlechticem, Kuksem s jeho uměleckými památkami). Po opakování (myšlenkové mapě) se vyučující ptá, jak si žáci představují život šlechtice v době baroka, zdali již něco o hraběti Šporkovi vědí například z médií. Svě odpovědi žáci konfrontují v následujícím domácím úkolu, při kterém budou sledovat video o Kuksu a doplňovat pracovní list, který dostanou na konci hodiny.

3.3. Domácí aktivita

Domácí úkol slouží k tomu, aby se žáci samostatně prostřednictvím dokumentu seznámili s hrabětem Šporkem a Kukssem.

Během úkolu budou splněny následující vzdělávací cíle:

- vědomostní: žák získá nové poznatky a znalosti o barokní době v Čechách, Františku Antonínu Šporkovi a Kuksu, vybírá správné informace doplňuje je do pracovního listu
- dovednostní: žák pracuje s multimediálním pramenem, řeší doplnění pracovního listu, formuluje své myšlenky, objasňuje
- výchovné: žák plní své povinnosti (domácí úkol)

3.3.1. Dokument Kuks – granátové jablko

Na první hodinu žáci naváží sledováním volně dostupného snímku s názvem KUKS s podtitulem granátové jablko, kterým provází historik Jindřich Kolda.¹⁷⁹ V průběhu sledování videa musí žáci doplňovat informace do pracovního listu, který obdrželi od učitele na konci předchozí hodiny. Dvoustránkový pracovní list je součástí přílohy B. Dokument se stane prvním zdrojem informací o Šporkovi a především o Kuksu. Výhodou úkolu je, že lze video přehrát opakovaně. Proto nehrozí, že by někdo nestihl list doplnit. Kromě výkladu a záběrů z místa děti čerpají informace o lokalitě, vzniku lázní a špitálu, okrajově o Šporkovi. Kromě tohoto snímku naleznou odpovědi na otázku, proč si nechal zbudovat své sídlo právě v Kuksu a budou informováni o jeho památkách celkově. Na začátku další hodiny bude úkol kontrolován a případné nedostatky opraveny. Při kontrole řešení žáci formulují odpovědi na tři otázky:

Co tě na dokumentu nejvíce zaujalo?

Viděl/a jsi ve snímku něco, o čem by ses chtěl/a dozvědět víc?

Napadly tě v průběhu sledování nějaké otázky? Pokud ano, jaké?

Odpovědi na otázky budou probrány v následující hodině.

¹⁷⁹ Viz https://www.youtube.com/watch?v=iEqZ0y1W_dQ zhlédnuto 10.6. 2022, 18:01, Gema art group, 2015.

3.4. Druhá vyučovací hodina

Druhá vyučovací hodina je zaměřena na prohloubení informací o Františku Antonínu Šporkovi a Kuksu prostřednictvím skupinové tvorby plakátů. Tvorba plakátů patří mezi časově náročnější úkoly. V případě potřeby mohou žáci pracovat dvě vyučovací hodiny. Výrobou plakátů jsou splněny cíle:

- vědomostní: bádáním si žáci prohlubují své znalosti
- dovednostní: žáci sbírají a třídí informace z knih, snaží se jim porozumět, reprodukuje je, formulují je v písemném i mluveném projevu
- výchovné: žáci plní zadané úkoly, respektují stanovená pravidla, spolupracují ve skupině a vytvářejí si kladný vztah k výsledkům své práce i práce ostatních

Na začátku hodiny si žáci kontrolují výsledky své domácí práce (dokument *Kuks – granátové jablko* věnující se Šporkovi a Kuksu). Kontrolu provede učitel společně se žáky, popřípadě může promítnout správné (jím formulované) odpovědi na tabuli a společně je komentují. Pedagog může ve třídě rozdat správné řešení (jedno do lavice), aby si žáci výsledek své práce s řešením porovnali. Kontrola by neměla zabrat více jak 10 minut.

3.4.1. Výukový plakát

Při činnosti žáci vyrábějí výukové plakáty. Kromě tvorby pracují s informacemi, které skupinově vyhledávají, zpracovávají a umísťují do plakátu, jehož hlavním tématem je František Antonín hrabě Špork. Vzhledem k rozsahu práce lze předpokládat, že aktivita potrvá dvě vyučovací hodiny. Bez všech formalit a vysvětlení činnosti budou mít žáci na výrobu 80 minut. Navrhují domluvit se s dalším kolegou, ideálně vyučujícím výtvarné výchovy, na které by mohla třída plakáty dokončit. Žáci budou mít možnost vyhledávat informace na počítačích i mobilních telefonech. Navrhují využití počítačové učebny.

K práci budou žáci potřebovat knihy (poskytne je vyučující)¹⁸⁰, skenované úryvky z knih,

180 Doporučená literatura a internetové odkazy :PREISS, Pavel. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 2003; BEZDĚK, F., KOVAŘÍK, J. *František Antonín hrabě Špork a jeho Řád svatého Huberta*. Kuks 1998; HŮLEK, J., ŠERÝCH, J. *Tanec smrti*. Praha, 1995; KAŠE, J., KOTLÍK, P. *Braunův Betlém: drama krajiny a umění v proměnách času*. Praha 1999.

<https://braunuvbetlem.cz/cs/braunuv-betlem>

<https://www.kuks.cz/turistika/informace-pro-turisty/historicky-lazensky-areal>

<https://www.richtera.cz/betlemari/indexie.html>

<https://www.hospital-kuks.cz/cs>

<https://cesky.radio.cz/kuks-misto-etnosti-a-neresti-8571580>

[https://cs.wikipedia.org/wiki/Lys%C3%A1_nad_Labem_\(z%C3%A1mek\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Lys%C3%A1_nad_Labem_(z%C3%A1mek))

<https://dvojka.rozhlas.cz/506-schuzka-riikal-si-fagus-7938850>

Viděno 12. 7. 2022

počítače s připojením k internetu, čtvrtku A3 a psací potřeby. Pokud by žáci chtěli plakáty doplnit o obrázky, tak se domluví se s učitelem, aby je vytisknul.

Třída se rozdělí do mateřských týmů maximálně po pěti. Rozdělení lze ponechat na třídním kolektivu. Učitel může mateřské týmy vytvořit i sám tak, aby spolu v týmech nebyli žáci, kteří by svým chováním negativně narušovali hodinu a práci ostatních. Po vytvoření každý tým dostane zadání úkolu:

- 1 – Vymyslete si název.
- 2 – Vytvořte výukový plakát na zadané téma.
- 3 – Určete si mluvčího týmu (prezentátora).
- 4 – Každý si vybere svou roli (zaměření, odbornost).
- 5 – Pracujte v mateřské i odborné skupině.
- 6 – Dodržte stanovený čas (80 minut).
- 7 – Prezентуйте plakát.
- 8 – Technikou +/- hodnot'te ostatní plakáty.

Téma je pro všechny týmy stejné: *František Antonín Špork – barokní šlechtic*. Pojetí plakátu je čistě v rukou skupiny. V mateřském týmu si rozdělí role. Každý z nich bude odborníkem na jednu oblast týkající se Šporka.

Oblasti:

- 1 - František Antonín hrabě Špork – životopis
- 2 - hospital a lázně v Kuksu – historie
- 3 - Matyáš Bernard Braun – životopis, Braunův betlém
- 4 - Michael Jindřich Rentz – životopis, Tanec smrti
- 5 - zámek Lysá nad Labem - Bon Repos (Šporkův lovecký zámček nedaleko Lysé nad Labem).

Učitel na lavice rozdává názvy oblastí pro lepší orientaci žáků. Odborníci se sejdou se svými kolegy z ostatních týmů u lavice s názvem jejich oblasti a začnou pracovat. V odborném kolektivu společně projednávají, co je důležité z dané oblasti a co umístí na plakát mateřské skupiny. Ze skupinek zaměřených na jednu oblast se žáci vrátí do svého původního mateřského týmu a domluví si rozmístění všech údajů, kreseb a obrázků na plakát.

Vhodné je, aby učitel každé skupině odborníků řekl, kterými údaji by měl být plakát v ideálním případě obohacen. Instrukce může, ale nemusí být odborníkem využita.

Žáci se musí v mateřském týmu shodnout na systému práce, vizuálu (podobě) plakátu, jeho obsahu a konečné prezentaci. Doporučuji, aby se týmy neomezily pouze na internet, ale aby použily také poskytnutou literaturu. Vyučující se skupinami v průběhu konzultuje s mateřskými týmy plakáty a zodpovídá případné dotazy. Každý člen (každý hodnotí sám za sebe) dostane od vyučujícího list, kterým bude hodnotit skupinovou práci. Členové odpovídají na otázky:

- 1 – Rozdělili si členové skupiny úkoly mezi sebou?
- 2 – Byl vyslyšen názor každého člena a byl pokládán za rovnocenný ostatním?
- 3 – Spolupracovali všichni společně?
- 4 – Pochválili se v průběhu členové skupiny navzájem?
- 5 – Máš radost ze své práce?
- 6 – Přinesla ti práce něco nového?

Na otázky žáci odpovídají příslušnou škálou.¹⁸¹ Sebehodnocení je s každým týmem projednáno v rámci prezentování plakátu.

Aktivita je pro žáky zábavnou a zároveň praktickou činností, při které je rozvíjena jejich vzájemná spolupráce (kooperace, teambuilding). Spolupráce v odborných skupinách přináší zisk mateřským týmům, ve kterém do plakátu „skládají“ důležité poznatky o hraběti Šporkovi. Vyučující nehodnotí (například známkou) výsledek ale činnost (proces). Vytváření plakátů je pro třídu odměnou samo o sobě, protože je to činnost zábavná i kreativní. Žáci sami objevují a hledají řešení a podílejí se na rozhodování (při řešení, realizaci, dělbě práce, volbě rolí). Výuková aktivita je založena na principu win-win! Nikdo neprohraje, nikdo není neúspěšný.¹⁸²

3.5. Třetí vyučovací hodina

Hodina bude věnována prezentování plakátů a jejich kolektivnímu hodnocení. Následně budou všechny plakáty vystaveny na třídní nástěnce. Cíle hodiny jsou:

- vědomostní: žáci se navzájem obohatí tvorbou plakátů na různá témata
- dovednostní: analýza práce vlastní i ostatních práce a ostatních, vyjadřuje své myšlenky v mluveném projevu
- výchovné: respektování práce své i ostatních

181 Hodnotící škála: rozhodně souhlasím – spíše souhlasím – spíše nesouhlasím – rozhodně nesouhlasím

182 ČAPEK, R. *Líný učitel: cesta pedagogického hrdiny*. Praha 2018, s. 41.

3.5.1. Hodnocení a prezentování výukového plakátu

Prezentování plakátů a následné hodnocení musí být naplánováno tak, aby měli všichni stejné množství času. Každý tým musí počítat se sedmi minutami. Vyučující by měl brát v potaz, že i tato činnost zabere celou vyučovací hodinu.

Pořadí jednotlivých výstupů bude dáno losováním. Příklad: Ve třídě se vytvoří pět týmů. Učitel napíše na lístečky čísla 1 až 5 a vloží je do losovací nádoby. Poté obejde postupně všechny týmy a každý z prezentátorů si vylosuje pořadí svého týmu. Dle vylosovaného pořadí budou týmy přicházet do předem určeného prostoru (například do místa před tabulí) a prezentovat plakát. Součástí bude prodiskutování vlastního sebehodnocení týmu.

Týmy se budou hodnotit navzájem technikou +/- . Po prezentaci výukového plakátu bude jiný tým hodnotit pozitiva a rezervy prezentovaného díla, a to tak, že si každý tým vyrobí hodnotící list. Vytvoří si dva sloupce, jeden s mínusem a druhý s plusem. V průběhu prezentování si budou do listu dopisovat poznámky. Vyučující po prezentování vyzve jeden z týmů, aby objasnil své hodnocení plakátu. Učitel žádný z výtvorů neposuzuje. Připomínky jsou na žácích. Vyučující hodnotil již v průběhu práce odborných skupinek a mateřských týmů za jednotlivé dílčí činnosti větami typu: „*super informace, to se vám bude hodit*“, „*to se mi zdá jako skvělý nápad*“, „*ta kresba se vám vážně povedla*“, „*taková informace mi přijde zbytečná*“, „*toto se ostatním bude určitě líbit*“, „*toto by tam určitě nemělo chybět*“.

Po prezentování a vzájemném posouzení přichází na řadu učitel. Nehodnotí výsledek, ale proces. Jako pomůcku si vezme zadání úkolu a zjišťuje, zdali byly jednotlivé položky zadání týmy splněny. Vyučující si vytvoří tabulku, do které napíše body zadání (1 až 8 viz výše) s názvy týmů. U každého týmu hodnotí splnění zadání formou splněno/nesplněno. Vyučující neřeší, zdali má někdo plakát hezčí nebo snad dokonce kvalitnější. Řeší ale to, zdali skupina zvládla všechna zadání úkolu.

Výukové plakáty – učitelův hodnotící list

Úkoly	Skupina 1 (název týmu)	Skupina 2 (název týmu)	Skupina 3	Skupina 4	Skupina 5
Vymyslete si název mateřského týmu.					
Vytvořte výukový plakát na zadané téma.					
Určete si mluvčího.					
Každý si vybere svou roli (zaměření, odbornost).					
Pracujte v mateřské i odborné skupině.					
Dodržte stanovený čas (80 minut).					
Prezentujte plakát					
Technikou +/- hodnotěte ostatní plakáty.					
Hodnocení:					

Učitel hodnotí úkoly formou splněno/nesplněno. V případě splnění všech úkolů získává skupina jedničku. „Nehodnoceno“ získává skupina, které se nepodaří splnit všechny zadané úkoly.¹⁸³

¹⁸³ ČAPEK, R. *Líný učitel: Jak učit dobře a efektivně*. Praha 2017, s. 76-77.

3.6. Návrh čtvrté vyučovací hodiny

Matyáš Bernard Braun vytvořil v Kuksu před hospitém úchvatné řady soch Ctností a Neřestí (dobrých a špatných lidských vlastností). Žáci mají za úkol „zahrát“ příslušné Braunovy sochy.

Aktivita čtvrté vyučovací hodiny splňuje následující vzdělávací cíle:

- vědomostní: prohloubení znalostí o barokním sochařství a sochaři M. B. Braunovi
- dovednostní cíle: žáci přemýšlí ve skupině nad ztvárněním soch s jejich atributy
- výchovné cíle: žáci pracují ve skupině, dodržují pravidla výuky, respektují svou práci i ostatních

3.6.1. Živé sochy

Vymýšlení živých soch s jejich provedením zabere dvě vyučovací hodiny. V první se žáci seznámí s životním osudem sochaře M. B. Brauna a poté začnou připravovat sochy. V průběhu druhé hodiny sochy dokončí a představí. Podstatou aktivity je, aby se vžili do role sochaře a pokusili se vymyslet sochu odhalující ctnost nebo neřest. Vyučující pouze zmíní původní barevnost soch (polychromii) a atributy. Podstatou úkolu je, aby žáci maximálně zapojili svou fantazii a kreativitu.

Žáci budou potřebovat psací potřeby (mohli by použít také temperové nebo vodové barvy), čtvrtky A3 a nůžky, kusy papíru, látek nebo oblečení. Z domova si mohou přinést předměty, které se jim budou k soše hodit (například plyšové zvíře, šperky, jídlo).

V první hodině jsou žáci po úvodních formalitách (pozdravení, zápis do třídní knihy) seznámeni s úkolem, který zpracují ve dvojicích. Vyučující si předem připraví do losovací nádoby 24 lístečků s názvy jednotlivých soch (Víra, Lásky, Moudrost, Naděje, Trpělivost, Statečnost, Cudnost, Štědrost, Spravedlnost, Píle, Upřímnost, Pohostinství, Pýcha, Smilstvo, Obžerství, Lakomství, Závist, Hněv, Lenost, Lehkomyslnost, Lstivost, Zoufalství, Pomluva, Podvod) a postupně všechny dvojice obejde. Na losování navazuje učitelova prezentace informací o M. B. Braunovi. Měla být stručná a rychlá. Informace učitel čerpá z teoretické části bakalářské práce (podkapitola 1.4.1.). Vyučující může na tabuli promítnout Braunův portrét a rozdat do každé skupiny text s Braunovým životopisem. Text si žáci spolu s učitelem přečtou.

Každá skupinka bude pracovat na dvou sochách. Název sochy odkazující na lidskou vlastnost bude vším, co budou vědět. Přemýšlí nad celkovým vzhledem sochy, postojem, oblečením, barvami, pohybem (návaznost na znalost dynamiky baroka, sochy, jako kdyby byly v pohybu, nepůsobí staticky), pohybem rukou, výrazem tváře, účesem a nad příslušnými atributy. Sochy mají své nezaměnitelné znaky (atributy), které žáci vymyslí a vytvoří. V případě nutnosti mohou sochu „zahrát“ oba najednou. Po dokončení úkolu budou žáci své práce prezentovat před třídou a učitelem. Úkol lze poupravit tak, že žáci začnou pracovat ve škole, ale úkol dokončí doma. Prezentování by poté proběhlo formou prezentace doma pořízených dokumentárních fotografií „zahraných“ soch.

3.7. Pátá vyučovací hodina

Hodina je vyhrazena k dokončení a předvedení soch Ctností a Neřestí. Žáci uvedenou činností prokazují své kreativní dovednosti a uplatňují fantazii.

Při výuce dojde k naplnění těchto cílů:

- vědomostní: získání znalostí o barokním sochařství a attributech soch v Kuksu
- dovednostní: žák využívá své dějepisné znalosti, kriticky se zamýšlí, hodnotí svou práci i práci ostatních, formuluje své myšlenky
- výchovné: žák respektuje ostatní spolužáky, má kladný vztah ke své práci a k práci ostatních

3.7.1. Inscenace a porovnání výrazů soch

V hodině bude prezentováno postupně 24 soch, které byly rozděleny do dvojic. Součástí činnosti bude promítání fotek reálných soch. Žáci si ihned porovnají, v čem jsou si jejich sochy podobné a v čem se liší. Učitel bude potřebovat projektor, kterým bude promítat fotografie Braunových soch. Každý žák si vezme papír nebo sešit a napíše si pod sebe čísla 1 až 24. Úkolem neprezentujících žáků bude pokusit se správně určit název sochy, tedy určit lidskou vlastnost, na kterou socha odkazuje.

Učitel se zeptá, kdo chce dobrovolně začít. Může však zvolit rovnou variantu losování. Na lístečky napíše čísla dle počtu dvojic ve třídě. Poté obejde dvojice, které se vylosují pořadí. Žáci při inscenaci nebo prezentaci fotografií stručně okomentují vzhled soch a jejich atributy. Zbytek třídy si na papír napíše, o které sochy se nejspíše jedná. Představující skupina postupně vyvolá několik spolužáků a zeptá se na jejich odpovědi.

Po každém představení prací proběhne jejich reflexe. Žáci sami ohodnotí svou práci a poté jsou vyvoláni maximálně dva spolužáci, kteří zmíní přednosti a nedostatky soch. Učitel poté promítne příslušnou sochu na tabuli. Celý třídní kolektiv hledá a vysvětluje atributy originálních soch M. B. Brauna. Každá zahraná socha může být vyfocena a vystavena na třídní nástěnku společně s fotografií originálu z Kuksu.

4. Dějepisná exkurze do Kuksu – lázně a hospital

Závěrečná část bakalářské práce předkládá plán odborné exkurze do Kuksu. „*Odborná exkurze – umožňuje přímé pozorování předmětů a jevů historické skutečnosti (muzea, historické památky apod.). Může se jednat o exkurzi tematickou, souborně dějepisnou či komplexní vícepředmětovou. V rámci exkurze probíhá převážně jen forma prezentace nového učiva, je však žádoucí žáky na exkurzi připravit před její realizací a po jejím ukončení pak v rámci běžné výuky získané poznatky zopakovat a shrnout*“.¹⁸⁴ Při exkurzi u žáků dojde k propojení všech získaných znalostí a dovedností z předešlých činností. Školní výjezd je důležitý především proto, aby žáci propojili získané teoretické znalosti se skutečností (praxí). Je vhodné, aby byla realizována krátce po činnostech ve škole. Objekty, předměty, umělecká díla, se kterými se seznámili v průběhu vyučování, nyní spatří v reálu. Propojení teorie s praxí napomůže proniknutí a lepšímu porozumění tematickému celku o hraběti Šporkovi a Kuksu. Nejde jen o tato dvě témata, ale i o barokní kulturu v Čechách.

Komentovaná prohlídka kukského hospitalu (základní okruh) je součástí plánu exkurze. Cena základního okruhu pro dospělého (25 až 64 let) činí 190 Kč. Pro děti od 6 do 17 let 80 Kč. Základní okruh je možno navštívit v době od 1. dubna až 30. června. K částce je nutno připočíst cenu dopravy. Ta se může lišit podle dopravce. Veškeré aktuální informace nejen o vstupném a návštěvní době jsou k dohledání na webových stránkách Kuksu.¹⁸⁵

Exkurze naplní následující vzdělávací cíle:

- vědomostní: upevnění informací o baroku, Šporkovi, uměleckých a architektonických památkách
- dovednostní: práce s historickými prameny, obrazovým materiálem, shromažďování informací a jejich hodnocení
- výchovné: respekt k historickému dědictví, práce na zadaných úkolech

184 LABISCHOVÁ, D., GRACOVÁ, B. *Příručka ke studiu dějepisu*. Ostrava 2008, s. 60.

185 <https://www.hospital-kuks.cz/cs>

4.1. Realizace exkurze

Kuks je spravován Národním památkovým ústavem. Exkurze, plánovaná pro jednu třídu (maximálně 30 žáků) by měla být realizována v průběhu měsíce května nebo června kvůli počasí. Hezké a teplé počasí je vhodné pro venkovní program. Doporučuji, aby se učitel předem spojil s pokladnou v Kuksu a domluvil si prohlídku na konkrétní datum a čas. Bez předčasné dohody by se mohlo stát, že žáci budou na prohlídku dlouho čekat nebo že se na ni vůbec nedostanou.

Pedagog musí včas zajistit povolení exkurze u vedení školy a dalšího pedagogického pracovníka, který bude tvořit doprovod a pomůže vykonávat dohled nad žáky. Pro plánování výletu je vhodné, aby se vyučující co nejdříve rozhodl, kdy se exkurze uskuteční. Po určení data domluví autobusovou dopravu. Peníze na prohlídku a autobusovou dopravu by si měl učitel vybrat předem sám. Dále o svém plánu informuje žáky a jejich rodiče. Navrhuji, aby zákonní zástupci měli co nejdříve všechny informace o exkurzi. Například formou informativního lístečku (rodiče tento lístek podepíší, čímž souhlasí s účastí svého dítěte na exkurzi), který bude obsahovat časové údaje (odjezd a předpokládaný návrat), místo odjezdu, stručný plán exkurze a návrh, co si mají vzít žáci s sebou. Vyučující žákům doporučí sportovní oblečení a obuv, svačinu, dostatek pití, určitý finanční obnos, nabitý mobilní telefon s možností připojit se na internet, psací potřeby a podložku, kterou použijí při psaní. Učitel si předem připraví a vytiskne pracovní listy. Při tvorbě pracovních listů pro mě byla inspirací publikace *S pastelkami po Hospitalu Kuks a okolí*.¹⁸⁶

Hospitál Kuks nabízí čtyři prohlídkové okruhy: Hospitál (základní okruh), šporkovskou hrobku, historii lékáren a historii výroby léků. Základní okruh je součástí programu exkurze, protože ji považuji za nejvhodnější pro školní skupiny. Trvá 60 minut a maximálně se jej může zúčastnit až 50 osob. Prohlídka začíná v menší šporkovské galerii, kde se žáci seznámí se zakladatelem Kuksu Františkem Antonínem Šporkem, a řádem milosrdných bratří. Na modelu údolí Kuksu poznají historii celého barokního areálu. Ve špitální chodbě je restaurovaný cyklus nástěnných maleb Tanec smrti. Navštíví kostel Nejsvětější Trojice, barokní lékárnou, lapidárium s originálními sochami Ctností a Neřestí od sochaře Matyáše Bernarda Brauna.

¹⁸⁶ CHALUPNÍKOVÁ, Eva. *První průvodce památkami pro děti: S pastelkami po Hospitalu Kuks a okolí*. Olomouc 2012.

4.2. Plán exkurze

Plán exkurze je návrhem pro základní školy a jejich vyučující, kteří si ho mohou přizpůsobit dle svých potřeb a časových možností. Ohledně dopravy záleží na vzdálenosti školy od Kuksu. Na místo se lze dostat vlakem i autobusem. Přesto ale doporučuji soukromého autobusového dopravce, aby se učitelé nemuseli vázat na jízdní řády. Prodloužení programu by pak nedělalo problém. Příjezdem na hlavní parkoviště obce Kuks začíná program exkurze, o kterém žáci byli předem informováni. V průběhu cesty mají žáci čas seznámit se s mobilní aplikací Visit.More, která je moderním průvodcem se zajímavými vizualizacemi Kuksu.

9:00 – Příjezd autobusem do Kuksu. Po vystoupení z autobusu se žáci krátce občerství a připraví se program akce. Vyučující zopakuje pravidla bezpečného chování. Žáci dbají pokynů obou učitelů. Je zdůrazněn zákaz kouření, dotýkání se exponátů při prohlídce a jejich ničení. Poté se společně vydají z parkoviště na první zastávku celého programu.

9:15 – Příchod k místu, kde se dříve nacházelo hraběcí sídlo (kukský zámek). Z tohoto místa mají žáci krásný výhled na kukský hospital s kostelem. Socha Herkomana stojící na lázeňské terase je jejich prvním seznámením se sochařskou tvorbou Matyáše Bernarda Brauna. Po krátkém čase vyučující žáky vyzve, aby pomocí mobilní aplikace zjistili, co na daném místě dříve stálo. Správnou odpovědí je „*kukský zámek*“ nebo „*kukské lázně*“. Při té příležitosti si uvědomí, že stojí v místech, kde přímo sídlil hrabě František Antonín Špork a že se jedná o terén, kde dříve stály lázně. Zámek byl zbourán kvůli špatnému stavu po požáru v roce 1901. Vyučující nechá děti přemýšlet nad tím, jak se určuje pravobřežní a levobřežní strana toku. Poté se podívají na plánku kukského areálu (sada pracovních listů pro exkurzi první strana) a snaží se pojmenovat rozdílnost využití obou břehů. Řeka Labe pomyslně odděluje dva světy. Svět života a smrti. Zmíní, že celý kukský areál je vlastně jako přímka života. Levý břeh s lázněmi je symbolem života. Člověk poté sejde schodiště s kaskádami, překročí řeku a stoupá ke kostelu s hrobkou a hospitalu, kde lidé umírali, kde život končí. Celá pomyslná přímka končí hřbitovem.

9:30 – Všichni sejdou schodiště a ocitnou se přímo v místech, kde zámek stával. Je poukázáno na to, že jsou ve zdi otisky jednotlivých stupňů zámeckého schodiště a místo s lázeňským pramenem, do kterého mohou nahlédnout. Nad pramenem si žáci všimnou druhotně umístěného rodového erbu. Následuje kaskádové schodiště, kterým protéká voda. Děti vidí sochy Neptunů držících nádoby, ze kterých vytéká voda do kamenných mušlí tvořících kaskády. Učitel se žáků může zeptat, co jim kaskády připomínají. Určitě je

zaujme informace, že zde údajně při různých slavnostech místo vody teklo víno.

9:45 – Skupina sejde lázeňské schodiště, přejde po mostě Labe a přichází na místo bývalého závodiště. Sedne si do trávy nebo na lavičky a prostudují si úkoly v sadě pracovních listů. V tuto chvíli jsou učitelem vyzváni, aby začali doplňovat stránky jedna a dva. Je na učiteli, zdali sadu pracovních listů rozdá jednotlivým žákům nebo do skupin. Na práci nechá žákům 15 minut, po kterých si společně projdou úkoly a jejich správné řešení. Na první stránce je mapa celého kukského areálu. Ta bude zkontrolována až na konci. Zbývá cvičení je možné zkontrolovat nyní. Na druhé straně je rytina kukského areálu v podobě z 18. století. V návaznosti na úkol se učitel žáků zeptá, které stavby se v areálu dnes již nenacházejí. Děti zjistí, že se v Kuksu nacházel Filozofický dům, jinak také dům filozofů. Sami zkusí přijít na to, k čemu dům sloužil a proč se dodnes nedochoval. Dům byl poslední významnou stavbou, která byla v Kuksu postavena během dvou let (1720—1722) Součástí odlehle stojícího domu byla knihovna a zahrada s labyrintovými záhony.¹⁸⁷ V noci 26. června 1729 byl Kuks obsazen vojenským oddílem a knihovna byla prohledána úřední komisí, která Šporka podezřívala z šíření kacírství. Hrabě musel nechat odstranit sochy a obrazy, které byly namířeny proti jezuitům a panským úřadům. Při té příležitosti byla socha Herkomana (patrona úplatných advokátů) upravena v postavu Goliáše, k němuž byla ještě vytvořena socha Davida (stojící naproti Goliášovi) kvůli tematické jednoznačnosti.¹⁸⁸ Sochu stojící na zámecké terase dodala dílna Matyáše Bernarda Brauna. Bohatě vybavená knihovna byla konfiskována jezuitu v roce 1729. Vyučující si se žáky může zopakovat znalosti o školství a vzdělanosti v době 17. a 18. století.¹⁸⁹ Děti si případně společně připomenou znalosti o Janu Amosovi Komenském nebo o reformě školství za vlády Marie Terezie.¹⁹⁰

10:15 – Procházka alejí a příchod ke vchodu do hrobky Šporků, přes který nahlédnou do krypty a spatří zářící věčné světlo. V hrobce jsou v převážně barokních kovových sarkofázích (zdobných rakvích) pochováni členové rodu Šporků včetně Františka Antonína Šporka. Následně se skupina přesune na zámeckou terasu, kde pokračuje další program. Žáci se ocitnou před kostelem Nejsvětější Trojice, jenž byl postaven z pískovcových kvádrů. Architekt Giovanni Battista Alliprandi dohlížel na postup jeho výstavby. Děti se

187 PREISS, P. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 1981, s. 171.

188 NEUMANN, Jaromír. *Šporkův Kuks*. Praha 1950, s. 18.

189 ČORNEJOVÁ, Ivana, KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana, et al. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Školství a vzdělanost*. Praha 2020, s. 57—128.

190 BĚLINA, Pavel. *Dějiny země Koruny české II. Od nástupu osvětenství po naši dobu*. Praha 1999, s. 46—48.

dozvědí, že se začal budovat roku 1707 a vysvěcen byl deset let poté (1717). Půdorys tvoří protáhlý osmiúhelník. Na průčelí chrámu se nad hlavním vstupem nachází reliéf Zvěstování v nadživotní velikosti (1709). V tympanonu je umístěna socha alegorie Víry. Níže vlevo od ní alegorie Naděje a vpravo Lásky. Pod sochou Víry je umístěn rodový erb Šporků. Žáci si všimnou osmi soch Blahoslavenství na terase před kostelem, kde se nacházejí tyto alegorie Blahoslavenství: socha Blahoslavení lkající, Blahoslavení milosrdní, Blahoslavení mírumilovní, Blahoslavení chudí duchem, Blahoslavení lačníci a žízníci po spravedlnosti, Blahoslavení trpící pro spravedlnost, Blahoslavení tiší, Blahoslavení čistého srdce. V průběhu učitelova výkladu žáci doplňují pracovní list osm, který bude zkontrolován společně se sochami. Žákům je doporučeno, aby se dotkli soch a hmatem prozkoumali kamenickou práci a opracování kamene. Tím zapojí i další smysl, nejen zrak, ale i hmat.

10:45 – V následující části exkurze žáci dostanou na 30 minut rozchod v prostoru před hospitálem. Úkolem bude doplnit pracovní listy tři až pět s úkoly k sochám Ctností a Neřestí. Sochy Ctností se nachází před levým křídlem hospitálu a Neřestí před pravým. Sochař Matyáš Bernard Braun vytvořil řady soch vystihujících dobré a špatné lidské vlastnosti. Sochy Ctností začínají Andělem blažené smrti a Neřestí plačícím Andělem žalostné smrti. To je vše, co vyučující zmíní. Před vyhlášením rozchodu žáky upozorní na pravidla slušného chování a bezpečnosti. Vyučující využije čas k tomu, aby došel zaplatit vstupné na prohlídku hospitálu, která začne ve 12 hodin.

11:15 – Konec rozchodu. Žáci vytvoří menší skupinky a porovnávají si svá řešení pracovních listů. Vyučující přichází k jednotlivým skupinkám a probírá s nimi správnost řešení a zodpovídá dotazy. Kontrola by neměla zabrat více než 20 minut. Z prostoru před kostelem se všichni přesunou před vchod do hospitálu, kde začne prohlídka. Před začátkem si žáci mohou dojít na WC a občerstvit se, popřípadě si zakoupit nějaký suvenýr v informačním centru.

12:00 – Začátek 60 minutové prohlídky základního okruhu. Prohlídka začíná v obrazárně, kde se žáci seznámí se zakladatelem Kuksu Františkem Antonínem Šporkem a řádem milosrdných bratří. Děti zjistí kdo a kdy pozval řád do Kuksu. V další místnosti na ně čeká úchvatný novodobý model kukského údolí, u kterého jim bude vysvětlena historie celého barokního areálu. Ve špitální chodbě je restaurovaný cyklus nástěnných maleb Tance smrti. K této části prohlídky si žáci připraví pracovní list číslo sedm. Poté se přesunou do kostela Nejsvětější Trojice, v jehož předsálí se nachází velký na dřevěných deskách namalovaný barokní betlém. Žáci si budou moci porovnat betlém dřevěný s vytesaným do skály, pokud

bude součástí exkurze také vycházka do Nového lesa, kde se nachází Braunův Betlém. Následuje prohlídka nejstarší barokní lékárny (U Granátového jablka) v České republice. Granátové jablko se zabodnutým křížem je atributem sv. Jana z Boha (světce a ošetřovatele nemocných), který je považován za zakladatele řádu milosrdných bratří. Jablko je rovněž symbolem vzkříšení Krista. Žáci zjišťují, zdali má granátové jablko nějaké uzdravné účinky. Lapidárium s originálními sochami Ctností a Neřestí od sochaře Matyáše Bernarda Brauna je poslední zastávkou prohlídky. Skupina se po ukončení prohlídky přesune do hospitalní zahrady, kde proběhne poslední část exkurze.

13:00 – Skupina se přesune do špitální zahrady, kterou si s vyučujícím společně projdou. Žáci zjistí, že sloužila k pěstování léčivých rostlin nutných pro výrobu léků, ale nejen k tomu. Po krátké procházce žáci dostanou rozchod, aby si sami důkladně prošli zahradu a navazující hřbitov. V zahradě vyplní pracovní list číslo šest. Po půlhodinovém rozchodu se opět sejdou na domluveném místě a navzájem si porovnají plánky zahrad. Učitel se ptá na druhy bylin a květin a jakou měly souvislost s kukskou lékárnou.

13:30 – Ze zahrady se skupina vydá zpět směrem k parkovišti v obci Kuks. Obejde hospital, projde kolem soch Ctností a sejde po schodech ke vchodu do hrobky. Přes alej a místo bývalého závodiště se dostane k mostu. Přejde labský most a opět se ocitá na lázeňském břehu obce Kuks, kde před hostincem U Zlatého slunce proběhne závěrečné hodnocení celé akce. Vyučujícího zajímá celkový dojem žáků z exkurze. Ptá se, co konkrétně je zaujalo, co se líbilo a zdali by se chtěli do Kuksu ještě někdy znovu podívat. Poté vyučující s dětmi zkontroluje vyplnění mapy kukského areálu na první stránce. Dále spolu stručně shrnou, co všechno viděli a navštívili.

13:50 – Po zhodnocení exkurze se žáci občerství a poté se vydají na parkoviště, kde čeká autobus.

14:10 – Odjezd autobusu z Kuksu k budově školy. Příjezdem ke škole se celý tematický celek o českém baroku uzavírá.

Na program exkurze může navázat vycházka do Nového lesa, kde se nachází Braunův Betlém, který je neodmyslitelně spjat s celým kukským areálem. Jedná se o sochařskou rezervaci, která své jméno získala podle svého autora Matyáše Bernarda Brauna a také podle biblického motivu narození Ježíše Krista. Žáky zaujme, že jsou sochy a reliéfy vytesány přímo do skály v lese. K Betlému lze dojít pěšky s využitím naučné stezky *Půjdeme spolu do Betléma*, která je pro školní skupiny nejvhodnější. Po cestě jsou rozmístěny naučné tabule a tzv. Šporkova vyhlídka, ze které je krásný výhled na celé

kukské údolí. Trasa začíná v obci Kuks u turistického rozcestníku na prostranství mezi Rentzovým muzeem a mostem přes Labe. Délka okruhu je sedm kilometrů a zabere zhruba dvě a půl hodiny v případě, že se děti vrátí z Betléma zpět do Kuksu. Školní skupina se do obce Kuks ale vracet nemusí. Po ukončení programu ve špitální zahradě projde kolem soch Ctností a Neřestí a na rohu západního křídla hospitálu, kde se nachází socha Podvodu, se napojí na zmíněnou naučnou stezku *Půjdeme spolu do Betléma*. S ohledem na časovou náročnost túry navrhuji, aby byla exkurze ukončena u Braunova Betlému. Dále doporučuji, aby se vyučující domluvil s řidičem autobusu na ukončení exkurze na parkovišti v Novém lese. Parkoviště a Betlém jsou od sebe vzdáleny zhruba 500 metrů. Další variantou je vydat se k Betlému po červené značce KČT (Klub českých turistů) od prostranství mezi muzeem a mostem. Červená vede proti proudu Labe. Na této trase žáci půjdou kolem Šporkova mlýna ve Stanovicích. Trasa k Betlému má přibližně tři a půl kilometru a trvá zhruba hodinu.

Pro část exkurze směřující k Betlému je připraven pracovní list číslo devět. Vyučujícím doporučuji, aby se žáci předem podívali na webové stránky¹⁹¹, na kterých je k dohledání model Betlému s jeho barevnou podobou (polychromií). Je důležité, aby si děti uvědomily, že stejně jako sochy v Kuksu i Betlém byl barevný. Barevnost se pod vlivem přírodních podmínek do dnešní doby bohužel nedochovala. Fotografie sádrového odlitku Betlému s rekonstrukcí polychromie je součástí obrazové přílohy.¹⁹²

S vycházkou k Betlému se exkurze prodlouží o dvě hodiny v případě, že se skupina již do Kuksu vracet nebude. Exkurze by po celkovém jejím zhodnocení v Novém lese skončila v 15:30.

191 <https://braunuvbetlem.cz/cs/braunuv-betlem>

192 Obrazová příloha č. 16.

Závěr

Cílem bakalářské práce nebylo nové bádání o životě Františka Antonína Šporka. Účelem je didakticky přiblížit téma a poskytnout relevantní odborné informace učitelům, kteří by se rozhodli s tématem pracovat v hodinách dějepisu. Tím se i pomůže žákům lépe pochopit dobu baroku v Čechách na konkrétním příkladu. Šporka známého jako notorického sudiče, zde bylo možné představit jako významného barokního mecenáše a starostlivého křesťana. Teoretická část přináší čtenáři informace o Šporkovi, Kuksu, sochaři M. B. Braunovi rytci Michaelu J. Rentzovi. Práce tedy není pouze o Šporkovi a Kuksu, ale také o umělcích, bez kterých by nevznikla krásná díla, kterými zadavatel zdobil svá sídla a Kuks především. Čtenář získá přehled o Šporkových uměleckých aktivitách, které jsou dědictvím českého baroka až do dnešní doby. Kuks je místem, který má tzv. genius loci, cítíme zde něco mimořádného, ale nedovedeme to úplně konkrétně a jasně popsat. Již ono spojení lázní na jednom břehu s hospitém na břehu druhém je neobvyklé až zvláštní, ale tolik charakteristické pro Šporka. Na jednom se lidé radují a slaví, baví se, užívají si života, pečují o tělo v lázních. Ale po pár krocích se dostanete na místo, které je pravým opakem. Hospitál s kostelem, kde je ticho, nemocní se zde modlí, prožívají bolest a umírají, představuje především péči o duši. Součástí hospitálu je hrobka s plamínkem věčného světla, které Špork sledoval ze svého zámku a který byl neustálou připomínkou lidské pomíjivosti na tomto světě. Oba světy pomyslně rozděluje řeka Labe. Žádný obrázek, fotografie, prezentace nebo video nemohou plně vystihnout ducha místa a jeho atmosféru. Teprve když se fyzicky ocitneme na místě, můžeme lépe porozumět všem souvislostem. Děti by měly samy od sebe dojít k závěru, že Kuks nebyl stavěn jako turistická atrakce, ale jako místo odpočinku šlechty i péče o nemocné a přestárlé. Vše z rukou umělců, co se dochovalo, zaslouží trpělivou pozornost v době, kdy je kultura klipovitá, pozornost nestálá a vše je podřízeno rychlosti a kvantitě. Kuks nabízí umění, které chce být objeveno, potřebuje divákovu porozumění jednotlivostem, aby pochopil koncepci celku. Náš čas a čas před třemi staletí se výrazně liší. Umělec očekává, že zaujatý divák se zdrží u jedné či druhé sochy, bude si prohlížet její mimiku, gesta, pohyb, odhalí postupně alegorie. Práce směřuje v didaktické části k tomu, aby se žáci ocitli na místě, které nechal hrabě vybudovat dle svých představ a kde měl jedno ze svých sídel. Cílem bylo vytvořit plán vyučovacích hodin a návrh exkurze do Kuksu společně s pracovními listy, aby si žáci mohli prostřednictvím regionálních dějin prohloubit své znalosti o českém baroku a poznat život významného barokního šlechtice.

Seznam použité literatury

BEZDĚK, František, KOVAŘÍK, Jaromír. *František Antonín hrabě Sporck a jeho Řád svatého Huberta*. Kuks 1998.

BĚLINA, Pavel. *Dějiny země Koruny české II. Od nástupu osvícenství po naši dobu*. Praha 1999.

BLAŽÍČEK, Oldřich, Jakub. *Umění baroku v Čechách*. Praha 1971.

BLAŽÍČEK, Oldřich, Jakub, ROKYTA, Hugo. *Kuks: Hospitál a Betlém*. Praha 1963.

BOR, D. Ž., PROŠEK, Josef, HAMPLOVÁ, Hana, HELFERT, Zdeněk. *František Antonín hrabě Šporck: významný mecenáš barokní kultury v Čechách*. Praha 1999.

BURACHOVIČ, Stanislav, WIESER, Stanislav. *Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2001.

CERMAN, Ivo. *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*. Praha 2001.

DVORSKÝ, Jiří. *Dějiny českého výtvarného umění II/2: Od počátků renesance do závěru baroka*. Praha 1989.

ČAPEK, Robert. *Líný učitel: cesta pedagogického hrdiny*. Praha 2018.

ČAPEK, Robert. *Líný učitel: Jak učit dobře a efektivně*. Praha 2017.

ČAPEK, Vratislav. *Úvod do studia didaktiky dějepisu*. Plzeň 2005.

ČORNEJOVÁ, Ivana, KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana, et al. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Školství a vzdělanost*. Praha 2020.

HANCKE, Gottfried, Benjamin, BOHADLO, Stanislav. *Kuks - Theatrum Fagi: popis Lázní Kuks v Čechách, patřících jeho říšské hraběcí excelenci hraběti von Sporck*. Náchod 2002.

HÁJEK, Pavel. *Česká krajina a baroko: Urbanismus českého baroka na příkladu města Jičína a jeho okolí*. Praha 2003.

HILMERA, Jiří. *Šporkovská rezidence v Kuksu*. Praha 1948.

HRDINA, Ignác, Antonín. *O hraběti Šporkovi, jeho Kuksu a Královédvorskou*. Červený Kostelec 2020.

HŮLEK, Julius, ŠERÝCH, Jiří. *Tanec smrti*. Praha, 1995.

CHALUPNÍKOVÁ, Eva. *První průvodce památkami pro děti: S pastelkami po Hospitalu Kuks a okolí*. Olomouc 2012.

JULÍNEK, Stanislav. *Základy oborové didaktiky dějepisu*. Brno 2004.

KAŠE, Jiří, KOTLÍK, Petr. *Braunův Betlém: drama krajiny a umění v proměnách času*. Praha 1999.

KOLDA, Jindřich, HRDINA, Ignác, Antonín. *Historická knihovna Hospitalu Kuks a její romanisticko-kanonistický fond: historicko-právní studie*. Červený Kostelec 2014.

KOLDA, Jindřich, NEUBERT, Petr. *Kuks: Granátové jablko*. Praha 2015.

KŘÍŽKOVSKÝ, Ladislav, ŠOPOVOVÁ, Jolana. *Braunův Betlém Kuks*. Pardubice 2004.

KUKLÍK, Jan. *Regionální dějiny v dějepisném vyučování na českých a slovenských školách*. Ústí nad Labem 2006.

LABISCHOVÁ, Denisa, GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu dějepisu*. Ostrava 2008.

MÄRC, Josef, LENCOVÁ, Hana. *Brána školního dějepisu otevřená: (možnosti výuky mimo školu)*. Ústí nad Labem 2012.

MŠMT, *Rámcový vzdělávací program pro základní školy*. Praha 2021.

- NEUMANN, Jaromír. *Šporkův Kuks*. Praha 1950.
- PARKAN, František. *Didaktika dějepisu*. Praha 2014.
- POCHE, Emanuel. *Matyáš Bernard Braun: sochař českého baroka a jeho dílna*. Praha 1965.
- PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 1981.
- PREISS, Pavel. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 2003.
- PRCHAL, Vítězslav. *Společenstvo hrdinů: válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie 1550-1750*. Praha 2015.
- PROKOP, Jaroslav. *Petr Brandl: životní a umělecký epilog*. Praha 2006.
- PROŠEK, Josef, NEUMANN, Jaromír. *Matyáš Braun - Kuks*. Praha 1959.
- RIPA, Cesare. *Ikonologie*. Praha 2019.
- RYCHNOVÁ, Lucie. *František Josef Šlik a česká barokní krajina: život šlechtice na východočeském venkově*. Praha 2020.
- SÁDLO, Jiří. *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*. Praha 2008.
- SEMOTANOVÁ, Eva. *Česko: Ottův historický atlas*. Praha 2017.
- SVOBODA, Lubomír. *Regionální dějiny ve vyučování dějepisu*. České Budějovice 1986.
- ŠERÝCH, Jiří. *Michael Rentz: fecit: Michael Jindřich Rentz dvorní rytec hraběte Šporka*. Praha 2007.
- ŠIMŮNEK, Robert. *Obraz šlechtického panství v Čechách 1500—1750*. Praha 2018.

TAPIÉ, Victor-Lucien. *Barok*. Bratislava 1971.

VANĚK, Jiří. *Filosofie v kultuře západní tradice*. Praha 2013.

Internetové zdroje

<https://www.hochtief.cz/galerie/kuks-komplexni-obnova-hospitalu-kuks>

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/16/Sporck01.jpg>

https://www.cesonline.cz/arl-ces/cs/detail-ces_us_cat-psb0001111-24-Grafiky-a-kresby/

<https://www.mudk.cz/galerie/obrazky/imager.php?img=670194&x=&y=>

https://images.squarespace-cdn.com/content/v1/585ba876725e25b52bbcd1a7/1499934108081-KU6AEHW0JOSPA5I5ZRBV/IMG_2296.jpg

<http://www.pametnik.cz/detail/384/310/medaile-pametnik-ceska-republika/kuks-granatove-jablko>

https://cs.wikipedia.org/wiki/Michael_Heinrich_Rentz#/media/Soubor:

[\(1.\) Michael_Heinrich_Rentz_v_podání_žáka_Jana_Balzera,_kolem_1775.jpeg](#)

<https://www.hospital-kuks.cz/cs/informace-pro-navstevniky/prohlidkove-okruhy/1666-hospital-zakladni-okruh>

<https://cesky.radio.cz/kuks-misto-ctnosti-a-neresti-8571580>

http://bohemiaorientalis.cz/wp-content/uploads/2016/10/Kuks-IMG_8014.jpg

https://cs.m.wikipedia.org/wiki/Soubor:Braunovy_sochy_Ctnost%C3%AD_a_Ne%C5%99est%C3%AD_na_Kuksu_%289%29.jpg

<https://www.hospital-kuks.cz/cs/informace-pro-navstevniky/prohlidkove-okruhy/1666-hospital-zakladni-okruh>

Kuks – granátové jablko: https://www.youtube.com/watch?v=iEqZ0yIW_dQ

<https://www.pamatkovykatalog.cz/hospital-kuks-13805881>

<https://braunuvbetlem.cz/cs/braunuv-betlem>

<https://www.kuks.cz/turistika/informace-pro-turisty/historicky-lazensky-areal/>

<https://www.richtera.cz/betlemari/indexie.html>

Seznam příloh

Obrazová příloha č.1. Hospitál Kuks.

Obrazová příloha č. 2. Neptun vylévající z nádoby vodu do lasturových kamenných kaskád.

Obrazová příloha č. 3. Původní vzhled lázeňského zámku, Šporkova sídla.

Obrazová příloha č. 4. Rekonstrukce barevnosti trpaslíka stojícího na závodisti, ukázka polychromie, hospitál Kuks.

Obrazová příloha č. 5. Anděl Žalostné smrti, lapidárium Kuks.

Obrazová příloha č. 6. Anděl Blažené smrti, lapidárium Kuks.

Obrazová příloha č. 7. Socha Náboženství, lapidárium Kuks.

Obrazová příloha č. 8. Kukské lapidárium s originál M. B. Brauna.

Obrazová příloha č. 9. Vidění sv. Huberta, reliéf, Braunův Betlém.

Obrazová příloha č. 10. Sv. Máří Magdaléna, reliéf, Braunův Betlém.

Obrazová příloha č. 11. Poustevník Garin před jeskyní, Braunův Betlém.

Obrazová příloha č. 13. Reliéfy Narození Páně, Klanění pastýřů, Příchod tří králů, Braunův Betlém.

Obrazová příloha č. 14. Lebka Šporkovy matky Eleonory Marie Kateřiny von Fineke, hospitál Kuks.

Obrazová příloha č. 15. Špitální chodba s nástěnnými malbami Tance smrti, hospitál Kuks.

Obrazová příloha č. 16. Sádrový odlitek, Braunův Betlém, ukázka polychromie.

Obrazová příloha č. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, foto autor Ondřej Šturm, 2022.

Obrazová příloha č. 3 převzato z publikace PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 1981.

Obrazová příloha č. 15. Převzato z publikace KOLDA, Jindřich, NEUBERT, Petr *Kuks: Granátové jablko*. Praha 2015.

Obrazová příloha č. 16. Převzato z webu <https://braunuvbetlem.cz/cs/braunuv-betlem>

Přílohy

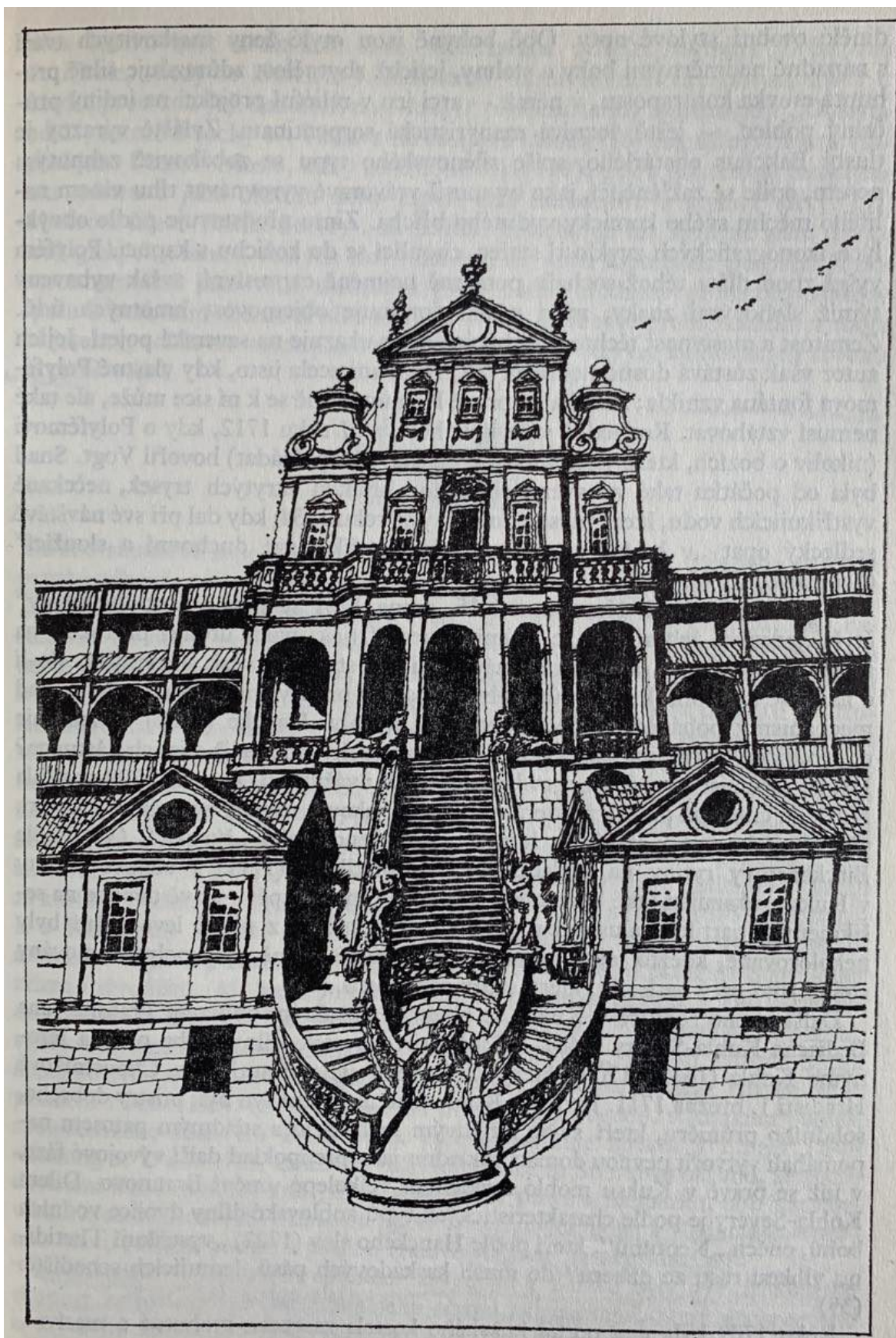
Příloha A – obrazová příloha

Obrazová příloha č. 1. Hospitál Kuks, pohled z lázeňské strany.

Obrazová příloha č. 2. Neptun vylévající z nádoby vodu do lasturových kamenných kaskád.

Obrazová příloha č. 3. Původní vzhled lázeňského zámku, Šporkova sídla.

Obrazová příloha č. 4. Rekonstrukce barevnosti trpaslíka stojícího na závodě, ukázka polychromie, hospitál Kuks.

Obrazová příloha č. 5. Anděl Žalostné smrti, lapidárium Kuks.

Obrazová příloha č. 6. Anděl Blažené smrti, lapidárium Kuks.

Obrazová příloha č. 7. Socha Náboženství, lapidárium Kuks.

Obrazová příloha č. 8. Kukské lapidárium s originál M. B. Brauna.

Obrazová příloha č. 9. Vidění sv. Huberta, reliéf, Braunův Betlém.

Obrazová příloha č. 10. Sv. Máří Magdaléna, reliéf, Braunův Betlém.

Obrazová příloha č. 11. Poustevník Garin před jeskyní, Braunův Betlém.

Obrazová příloha č. 12. Poustevník Onufrius, Braunův Betlém.

Obrazová příloha č. 13. Reliéfy Narození Páně, Klanění pastýřů, Příchod tří králů, Braunův Betlém.

Obrazová příloha č. 14. Lebka Šporkovy matky Eleonory Marie Kateřiny von Fineke, hospital Kuks.

Obrazová příloha č. 15. Špitální chodba s nástěnnými malbami Tance smrti, hospitál Kuks.

Obrazová příloha č. 16. Sádrový odlitek, Braunův Betlém, ukázka polychromie.

Příloha B – pracovní listy

PRACOVNÍ LIST K DOKUMENTU KUKS – GRANÁTOVÉ JABLKO

Jméno žáka:

Tvým úkolem je zhlédnout video s názvem Kuks – granátové jablko a odpovědět na otázky 1-20.

Odkaz na video: https://www.youtube.com/watch?v=iEqzOyIW_dQ

- 1 – Která řeka protéká kuským údolím?
- 2 – Na základě čeho se hrabě Špork rozhodl vybudovat v Kuksu své letní sídlo?
- 3 – Co je dominantou kuského údolí?
- 4 – Z jakého materiálu byl postaven kostel Nejsvětější Trojice?
- 5 – Pro koho byla určena budova hospitálu?
- 6 – Vysvětli rozdíl mezi levým (lázně) a pravým břehem (hospitál a kostel) v Kuksu.
- 7 – Kdo je autorem soch před hospitálem?
- 8 – Jak se nazývá soubor soch odkazující na dobré lidské vlastnosti?
- 9 – Kolik soch Blahoslavenství se nachází na terase před kostelem?

Kuks - kostel a hospitál

PRACOVNÍ LIST K DOKUMENTU KUKS – GRANÁTOVÉ JABLKO

- 10 – Co znázorňuje socha stojící uprostřed terasy?
- 11 – Jak se nazývá lékárna v Kuksu? Co název symbolizuje?
- 12 – Mohl do lékárny přijít člověk, který nežil v hospitálu?
- 13 – Jak dlouho trvala obnova Kuksu v 21. století?
- 14 – Čím byla vyzdobena chodba spojující konvent a hospitál?
- 15 – Kdo se objevuje na každé malbě?
- 16 – Proč byly fresky zabitelné?
- 17 – Co se nachází v kukském lapidáriu? K čemu tento prostor sloužil předtím?
- 18 – Jak se měnilo využití hospitálu? K čemu všemu sloužil?

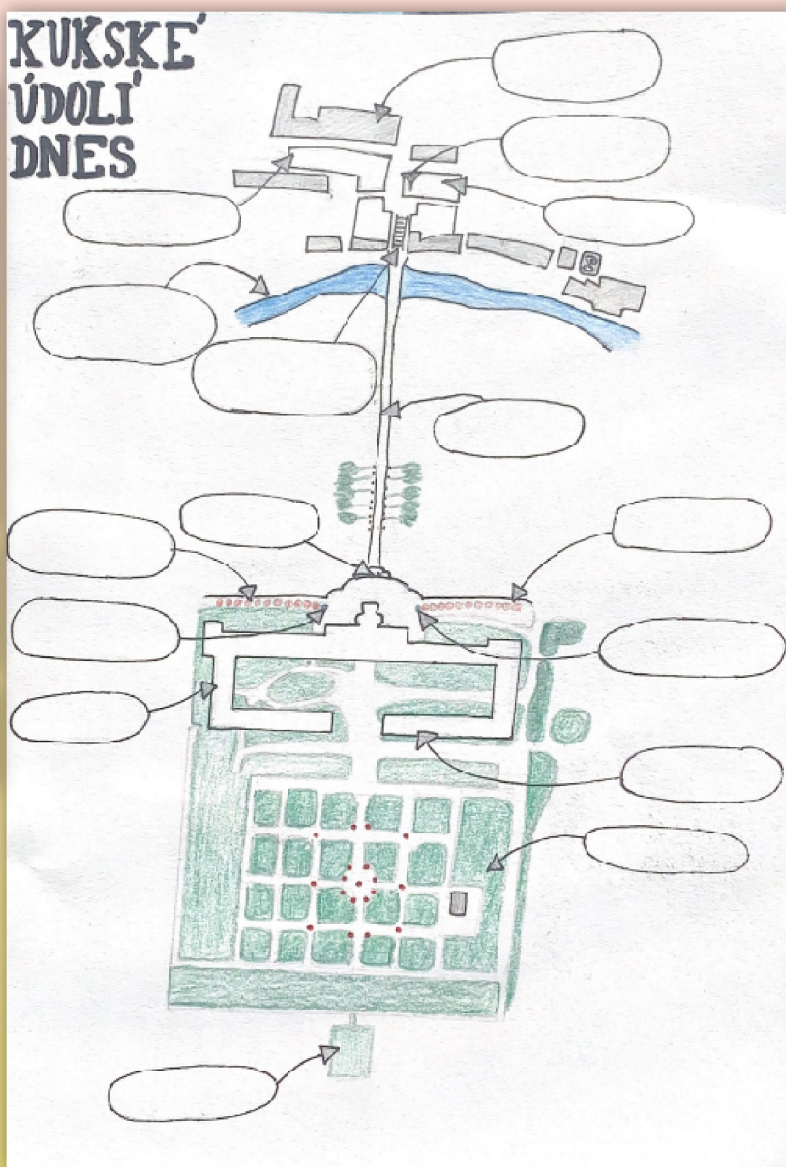
Portrét hraběte Šporcka
(rytina)

PRACOVNÍ LIST PRO EXKURZI DO KUKSU

Napiš jméno barokního šlechtice (1662-1738).

Víš, který významný barokní malíř namaloval hraběte v roce 1731?

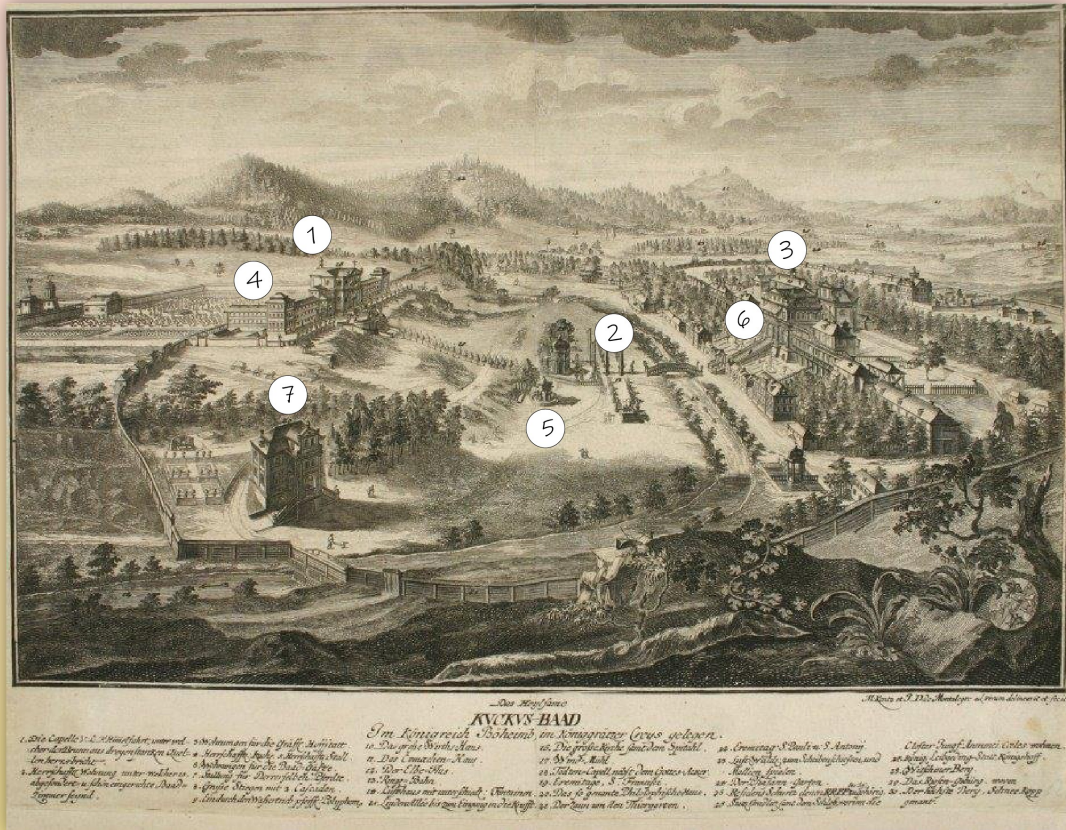

Informace:

Významný barokní šlechtic známý jako mecenáš umění zadával práci sochařům, malířům a architektům, kteří vytvořili jedinečná barokní díla. Po svém otci zdědil panství, kde se nacházely léčivé prameny. Proto nechal v údolí řeky Labe vybudovat nejen lázeňský komplex.

V průběhu exkurze si projdeš celý kuský areál. Postupně si doplňuj místa do bublin v plánku.

PRACOVNÍ LIST PRO EXKURZI DO KUKSU

Informace:

Řeka rozděluje údolí na dvě části. Na pravém břehu nechal hrabě vybudovat hospital, kostel a zahradu. Místo sloužilo nemocným, kteří se zde léčili. Na konci zahrady je hřbitov, kde byli špitálníci pohřbíváni. Na levém břehu nechal postavit lázně a zámek, kde se konaly slavnosti, pilo se víno a hosté si zde užívali života.

Takto vypadalo kukské údolí v 18. století. K číslům přiřaď názvy míst a budov. Vybírej z nabídky: holubník, zámek, hospital, závodistiště, kaskádové schodiště, kostel, dům filozofů s knihovnou

- 1)
- 2)
- 3)
- 4)
- 5)
- 6)
- 7)

2

PRACOVNÍ LIST PRO EXKURZI DO KUKSU

Kolik soch Ctností a Neřestí stojí před hospita-
lem?

Informace:

Hrabě Špork si objednal kolem roku 1712 u Matyáše Bernarda Brauna (1684-1738) sochařskou výzdobu. Braun se svými pomocníky pracoval na Kuksu 20 let. Při té příležitosti vytvořil soubor soch upozorňujících na lidské ctnosti a neřesti. Typickým znakem baroka je pohyb. I sochy M. B. Brauna jsou v pohybu, přesvědčte se sami.

Doplň text.

Před _____ křídlem hospitálu stojí řada ____
(číslo) soch. Jsou to alegorie lidských neřestí.
Všechny sochy jsou _____ postavy. Každá z
nich má své atributy (znaky - předměty a
zvířata).

Projdi se kolem soch a hledej jejich atributy.

Pýcha

Lakomství

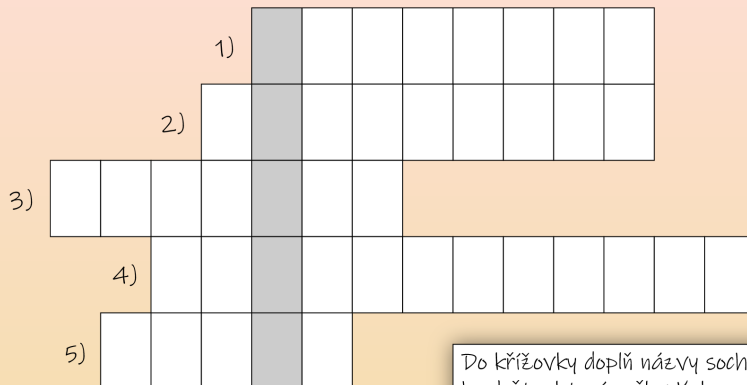
Pomluva

Atributy:

PRACOVNÍ LIST PRO EXKURZI DO KUKSU

Alegorie ctností - křížovka

Do křížovky doplň názvy soch ctností. V tajence ti vyjde příjmení hraběte, který měl v Kuksu své sídlo.

1) Dívka držící roh hojnosti naplněný plody přírody. Není lakomá, umí se podělit. Z rohu rozdává každému dle potřeb.

2) Dívka se srdcem na dlani šlape po masce jako symbolu přetvářky. Holubice jsou symbolem čistoty a lásky.

3) Dívka má zakrytou tvář. Odklání se od špatností. Hrdličky jsou symbolem manželské lásky a věrnosti.

4) Socha má zavázané oči proto, aby neviděla rozdíly mezi lidmi. V ruce původně držela váhy, kterými vážila lidské skutky.

5) Napiš název sochy (matky), která má u sebe dvě děti.

Napiš celé jméno sochaře, který vytvořil sochy před hospitém.

Informace:

Před levým křídlem hospitélu stojí řada soch lidských dobrých vlastností - ctností. Každá postava drží či nese symbol napovídající jakou vlastnost vyjadřuje.

Sochy ctností:
Štědrost, Upřímnost, Spravedlnost, Střídmost, Moudrost, Statečnost, Cudnost, Pile, Víra, Naděje, Lásky, Trpělivost

PRACOVNÍ LIST PRO EXKURZI DO KUKSU

Dokresli sochám jejich atributy.

Víra

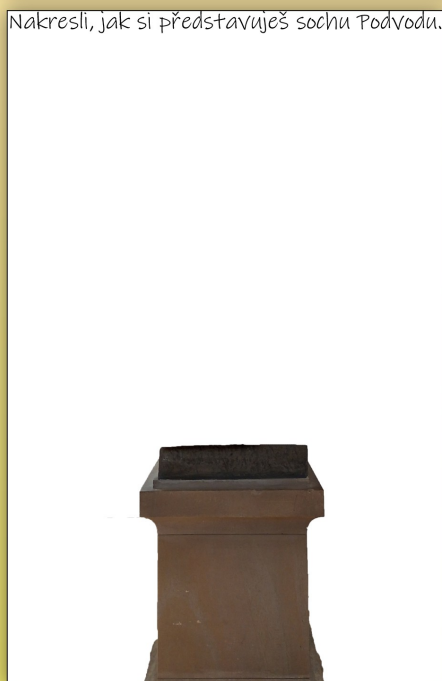
Hněv

Naděje

Nakresli, jak si představuješ sochu Podvodu.

Originály soch před hospitém nestojí. Zkus vymyslet důvody proč jsou uloženy v hospitálním lapidáriu.

Lapidárium s originály od M. B. Brauna

PRACOVNÍ LIST PRO EXKURZI DO KUKSU

Řeholník v zahradě

Informace:

Barokní lékárna v Kuksu fungovala 202 let (1743-1945). Pro její provoz byla důležitá špitální zahrada, která sloužila k pěstování léčivých rostlin pro pacinety, ale i lidi z okolí. Z rostlin se vyráběly tinktury, oleje, výtažky (extrakty), balzámy nebo léčivé vodičky.

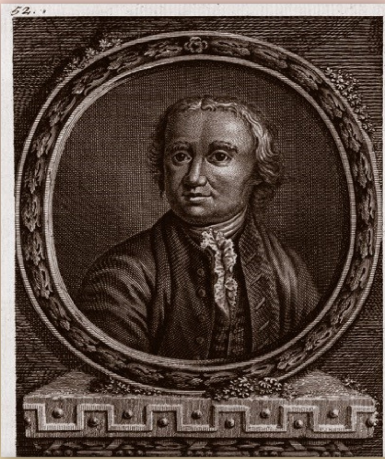
Vytvoř plánec své vlastní špitální zahrady a dopiš, co se v ní bude pěstovat. Součástí barokních zahrad byly také fontány a sochy, nezapomeň na ně.

Granátové jablko -
symbol vzkříšení, znak
milosrdných bratří

PRACOVNÍ LIST PRO EXKURZI DO KUKSU

Napiš jméno norimberského rytce, který pracoval pro Šporka.

Informace:

Prostor špitální chodby vyplňují malby z cyklu tance smrti. Cyklus je v Kuksu zmíněn poprvé k roku 1729. Zobrazuje Smrt, která přichází pro zástupce různých společenských stavů. Malby byly později zabitelné a při jejich očišťování v 21. století se ukázala jejich barevnost. Poznáš pro koho si kostlivec přišel?

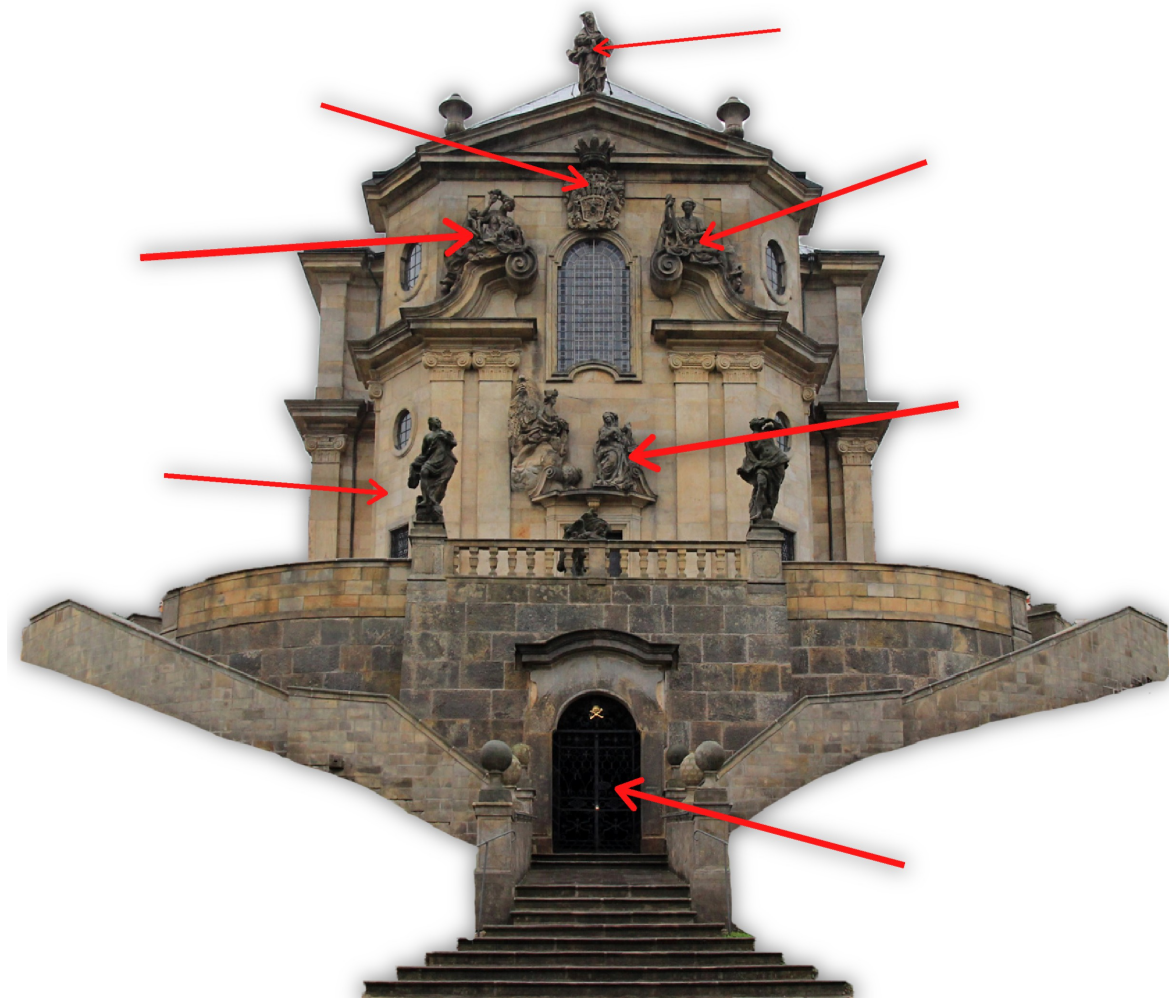
K jednotlivým fotografiím nástěnných maleb dopiš, pro koho si kostlivec přišel.

PRACOVNÍ LIST PRO EXKURZI DO KUKSU

Popiš jednotlivé části kostela.

Nápověda: neomítuté pískovcové kvádry, hraběcí erb, Zvěstování Panny Marie, socha Naděje, socha Víry, socha Lásky, vchod do hrobky

PRACOVNÍ LIST PRO EXKURZI DO KUKSU - BRAUNŮV BETLÉM

Projdi si areál Braunova Betlému a k fotografiím dopiš název sochy nebo reliéfu.

Informace:

Braunův Betlém je monumentálním sochařským dílem z první poloviny 18. století. Sochařská dílna Matyáše Bernarda Brauna vytvořila v Novém lese (mezi obcemi Kuks a Dvorem Králové) skupinu soch a reliéfů. Hrabě Špork měl totiž záměr vytvořit poblíž Kuksu meditační a výletní místo pro lázeňské hosty.

